Leidraad voor juridische auteurs

Voetnoten, bronvermeldingen, literatuurlijsten en afkortingen in Nederlandstalige publicaties

1997

Commissie Leidraad

SAMENVATTING LEIDRAAD 1997

Bijlage bij: *Leidraad voor juridische auteurs. Voetnoten, bronvermeldingen, literatuurlijsten en afkortingen in Nederlandstalige publicaties.*

verwijzingen naar boeken en artikelen

In de voorbeelden staat op de eerste regel steeds de verkorte verwijzing die in de noot wordt gebruikt; op de inspringende regels daarna staat de volledige verwijzing zoals deze in de literatuurlijst wordt geplaatst.

Boeken algemeen

De volgorde bij de titelbeschrijving is:

- voorletters auteur, achternaam auteur, gevolgd door een komma
- titel (cursief), beginnen met een hoofdletter en eindigen met een punt (alleen als er een subtitel volgt) en de subtitel, die op zijn beurt weer met een hoofdletter begint en eindigt met een komma
- plaatsnaam, gevolgd door een dubbele punt
- naam van de uitgever
- jaartal
- punt

voorbeeld: 1 auteur

Boon 1993

P.J. Boon, *Zonder voorafgaand verlof. De vrijheid van meningsuiting in het Nederlandse recht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1993.

voorbeeld: 2 auteurs

Van Dijk & Van Hoof 1990

P. van Dijk & G.J.H. van Hoof, *De Europese Conventie in theorie en praktijk,* Nijmegen: Ars Aequi Libri 1990.

voorbeeld: 3 auteurs

Van Schie, Van Smeden & De Kam 1995

P.M. van Schie, W.W. van Smeden & C.A. de Kam, *Hoofdlijnen van het Nederlands belastingrecht voor universitair en hoger beroepsonderwijs*, Deventer: Kluwer 1995.

voorbeeld: meer dan 3 auteurs

Akkermans e.a. 1985

P.W.C. Akkermans e.a., *De overheid op afstand. Commentaren op het voorontwerp-Mediawet*, Hilversum: VPRO 1985.

voorbeeld: geen auteursvermelding (rapport)

Vrije nieuwsgaring 1975

Vrije nieuwsgaring. Een rapport op verzoek van het bestuur betaald voetbal van de KNVB, Amsterdam: KNVB 1975.

Oraties en dissertaties

- zie: Boeken algemeen
- vermeld achter de titel tussen haakjes: oratie + plaats, of: diss. + plaats
- in geval van Amsterdam, voeg toe na plaats: UvA of VU

voorbeelden:

Verkade 1990

D.W.F. Verkade, *Intellectuele eigendom, mededinging en informatievrijheid* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1990.

Wopereis 1996

L.W.M. Wopereis, *De grondslagen en grenzen van overheidsvoorlichting* (diss. Amsterdam UvA), Den Haag: Sdu 1996.

Verzamelbundels

- zie: Boeken algemeen
- vermeld in plaats van auteurs de redacteuren
- voeg na de laatste redacteursnaam toe: (red.)
- vermeld bij feestbundels achter de titel tussen haakjes: naam gefêteerde + bundel

voorbeelden:

Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970
J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970.

Burkens & Kummeling 1993
M.C. Burkens & H.R.B.M. Kummeling (red.), *EG en grondrechten. Gevolgen van de Europese integratie voor de nationale grondrechtenbescherming*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1993.

Losbladige uitgaven

- zie: Boeken algemeen/Bijdragen in boeken
- vermeld achter de titel (losbl.)
- vermeld het jaartal uitsluitend indien het om de specifieke tekstversie van dat jaar gaat

voorbeeld:

Bouman (*Onrechtmatige daad* III)
H.A. Bouman, 'III. Verkeersrecht', in: A.R. Bloembergen (red.), *Onrechtmatige daad 6.3* (losbl.), Deventer: Kluwer.

Handboeken en bewerkingen

- zie: Boeken algemeen
- na de naam van de oorspronkelijke auteur volgt een 'Duitse komma' ('slash') en de naam van de bewerker
- volg voor de titelbeschrijving zoveel mogelijk het titelblad
- de naam van de oorspronkelijke auteur is vaak tot de titel gaan behoren en moet dan cursief geschreven worden
- de bewerker wordt als auteur vermeld

voorbeelden:

Asser/Hartkamp 4-III 1994
A.S. Hartkamp, *Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 4. Verbintenissenrecht. Deel III. Verbintenissen uit de wet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1994.

Hazewinkel-Suringa/Remmelink 1996
J. Remmelink, *Mr. D. Hazewinkel-Suringa's Inleiding tot de studie van het Nederlands strafrecht,* Deventer: Gouda Quint 1996.

Van der Pot/Donner/Prakke e.a. 1995
L. Prakke, J.L. de Reede & G.J.M. van Wissen, *Van der Pot–Donner. Handboek van het Nederlandse staatsrecht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1995.

Pitlo/Reehuis e.a. 1994
W.H.M. Reehuis e.a., *Pitlo. Het Nederlands burgerlijk recht. Deel 3. Goederenrecht,* Arnhem: Gouda Quint 1994.

Bijdragen in boeken

- zie: Boeken algemeen/Verzamelbundels
- plaats eerst de naam van de auteur(s) van de bijdrage
- plaats vervolgens de titel van de bijdrage tussen (enkele) aanhalingstekens
- plaats na de bijdragetitel een komma en het woordje 'in:'
- plaats na het woordje 'in:' de bibliografische gegevens van het boek zelf (auteurs /

redacteuren/boektitel/uitgeversplaats/uitgeversnaam/jaartal), zie: Boeken algemeen/Verzamelbundels
- sluit af met de begin- en eindpagina van de bijdrage

voorbeeld:

Jessurun d'Oliveira 1970

H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Literaire belediging', in: J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970, p. 233-260.

Artikelen in tijdschriften

De volgorde is:
- voorletters auteur, achternaam auteur, gevolgd door een komma
- titel van het artikel (niet cursief) tussen aanhalingstekens, gevolgd door een komma
- titel (cursief) van het tijdschrift (of de gebruikelijke afkorting voor het tijdschrift)
- jaartal, gevolgd door een komma
- begin- en eindpagina voorafgegaan door 'p.'
- alleen als de nummering niet doorloopt voor de gehele jaargang: afleveringsnummer na streepje achter jaartal

voorbeeld:

Koopmans 1994

T. Koopmans, 'Intellectuele eigendom, economie en politiek', *Informatierecht/AMI* 1994, p. 107-111.

Arkenbout 1997

E.J. Arkenbout, 'Auteursrecht over de grenzen', *Informatieprofessional* 1997-2, p. 17-20.

---

verwijzingen naar regelgeving

Voorbeelden van artikelverwijzingen:

verkort	***voluit***
art. 6:162 BW	artikel 162 van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek
art. 2 lid 2 Grondwet	artikel 2, tweede lid, van de Grondwet van het Koninkrijk der Nederlanden
art. 14 AOW	artikel 14 van de Algemene Ouderdomswet
art. 14 lid 1 onder a AOW	artikel 14, eerste lid, onder a, van de Algemene Ouderdomswet

Voorbeelden van bronverwijzingen voor regelingen zonder citeertitel:

KB van 26 juli 1974, *Stb.* 1974, 521 (vermeld altijd het jaartal van de bron)

Wet van 23 december 1993, *Stb.* 1993, 690, laatstelijk gewijzigd bij wet van ...

Voorbeelden van verwijzingen naar parlementaire stukken

Kamerstukken II 1974/75, 13 229, nr. 3, p. 7	(verwijzing naar passage schriftelijke behandeling Tweede Kamer)
Kamerstukken II 1993/94 – 1996/97, 23 761, nr. 1–28	(verwijzing naar gehele schriftelijke behandeling Tweede Kamer)
Handelingen II 1986/87, p. 37	(Verwijzing naar passage mondelinge behandeling Tweede Kamer)
Kamerstukken I 1996/97, 23 761, nr. 157a, p. 2	(verwijzing naar passage schriftelijke behandeling Eerste Kamer
Aanhangsel Handelingen II 1995/96, nr. 192	(verwijzing naar kamervragen)

Voor de schrijfwijzen bij verwijzingen naar Europese regelgeving: zie § 3.5.

voorbeelden verwijzingen naar Europese regelgeving:

Richtlijn 93/119/EG, *PbEG* 1993 L 340/21.

Beschikking 94/206/EG, *PbEG* 1994 L 99/44.

De volgorde is consequent:
- afgekorte instantienaam
- zonder komma gevolgd door de plaatsnaam (tenzij het een unieke instantie betreft)
- zonder komma gevolgd door de datum van de uitspraak (maand voluit)
- bij uitspraken van HvJEG en GvEA EG: na een komma gevolgd door het zaaknummer
- na een komma gevolgd door de bronvermelding
- behandel de bron als een tijdschrijftverwijzing:
  - tijdschriftnaam (cursief, bij voorkeur afgekort)
  - zonder komma gevolgd door jaartal
  - na komma gevolgd door volgnummer of door bladzijde- of paragraafvermelding (dan voorafgegaan door resp. 'p.' of '§')
- vermeld in principe uitsluitend de breedst bekende publicatiebron
- als Europese jurisprudentie ook in een Nederlandstalige bron is gepubliceerd, vermeld dan beide bronnen
- vermeld bij ongepubliceerde uitspraken het rolnummer, voorafgegaan door het woordje 'rolnr.'

voorbeelden verwijzingen naar jurisprudentie:

Hof Amsterdam 7 december 1995, *NJ* 1996, 12.
Pres. Rb. 's-Hertogenbosch 16 juli 1982, *NJCM-Bulletin* 1982, p. 334.
Hof Amsterdam 8 december 1995, rolnr. 95/345.
HR 23 september 1994, *NJ* 1996, 461, r.o. 35 (concl. A-G Hartkamp; m.nt. Kleijn; *Kas-Associatie/Drying*).
HvJEG 18 januari 1986, zaak 41/84, *Jur.* 1986, p. 1.
HvJEG 27 november 1991, zaak C-4/91, *Jur.* 1994, p. I-5627.
GvEA EG 7 juli 1994, zaak T-43/92, *Jur.* 1994, p. II-441.

Leidraad voor juridische auteurs

LEIDRAAD

voor juridische auteurs

Voetnoten, bronvermeldingen, literatuurlijsten en afkortingen in Nederlandstalige publicaties

Commissie Leidraad

Deventer 1997

Deze uitgave is gedrukt op chloorvrij papier

© 1997 M.H. Bastiaans, H. Bogaard, A.F.M. Brenninkmeijer, G. van Bussel, K. Frielink, H.R.W. Gokkel, N. Hagemans, A.J.J. van der Heiden, J.O. van Klinken, H. Konijnenbelt, W. Konijnenbelt, J.P. Loof, G.J.H.M. Mom, P.F. van Oosten de Boer, K. Peters, P. van Seters, G.A.I. Schuijt, M.Ph. van Sint Truiden, J. Sperling, C. Waaldijk.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van art. 16b Auteurswet 1912 jo. het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 aug. 1985, Stb. 471, en art. 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Als uitgever en distributeur treedt op Uitgeverij Kluwer BV te Deventer.

ISBN 90 268 3131 5
NUGI 691/101

Ter inleiding

Het schrijven van een boek, een artikel of een scriptie over een juridisch onderwerp is op zichzelf al moeilijk genoeg. Extra lastig is dat men geconfronteerd wordt met praktische vragen als: hoe vermeld ik rechtspraak, kamerstukken, boeken en tijdschriftartikelen, hoe kort ik af? Bij gebrek aan uniforme gedragsregels moet iedere beginnende juridische auteur telkens opnieuw het wiel uitvinden. Dat kost onnodig veel tijd en energie.

Heeft de auteur eenmaal *zijn* vorm gevonden, dan zendt hij het manuscript op papier, op diskette of per e-mail naar de uitgever of de redacteur van bundel of tijdschrift. Die kan dan weer opnieuw beginnen, want ook hij wil enige eenvormigheid en moet alles weer aanpassen aan de regels die *hij* hanteert. Wie ooit redacteur is geweest van een bundel opstellen of van een juridisch tijdschrift, weet waar wij het over hebben.

Dit boekje wil de leidraad vormen waaraan naar onze mening grote behoefte is.* Auteurs en redacteuren van juridische literatuur bieden wij handzame richtlijnen voor de meest voorkomende praktische vragen rond voetnoten en verwijzingen, literatuurvermeldingen, afkortingen en dergelijke. Uiteraard moesten wij keuzes maken. Wij lieten ons daarbij niet door principes, maar door de praktijk leiden. Waar reeds richtlijnen bestaan, zoals voor het vermelden van overheidsstukken, hebben wij ons daarbij zoveel mogelijk aangesloten.

Wij hebben de opzet eenvoudig gehouden en ons beperkt tot de meest voorkomende problemen. In een eerste hoofdstuk zetten wij het hoe en waarom van de wetenschappelijke verantwoording in voetnoten, bronvermelding en bibliografie uiteen. Daarop volgen korte hoofdstukjes over literatuur, regelgeving en jurisprudentie. Hoewel in de 'juridische' volgorde wetgeving en jurisprudentie voorop staan, beginnen wij met de literatuur, omdat dat beter aansluit op het eerste hoofdstuk. Aan het eind geven wij enkele richtlijnen voor afkortingen en hebben wij een lijst gemaakt van veel voorkomende afkortingen.

---

* Kottenhagen-Edzes, Van Koppen & Kottenhagen 1988 geeft ook aanwijzingen voor bronvermelding en titelbeschrijvingen, maar is in zijn opzet ruimer omdat het ook onderwerpkeuze en onderzoeksmethoden behandelt. Wij hebben uiteraard de in dat boekje aanbevolen richtlijnen in onze overwegingen betrokken.

Tot voorbeeld hebben wij *The Bluebook. A Uniform System of Citation* genomen, maar anders dan die Amerikaanse handleiding hebben wij ons, zoals gezegd, beperkt tot de meest voorkomende praktische problemen.* Deze leidraad is daardoor overzichtelijker en handzamer geworden, en geschikter om als het Nederlandse 'blauwboek' te worden gehanteerd. Benadrukt moet worden dat deze leidraad bedoeld is voor Nederlandstalige teksten, die in Nederland worden gepubliceerd. Voor publicaties in andere talen en/of in andere landen gelden veelal afwijkende gebruiken en richtlijnen.

Wat betreft de doelgroep denken wij vooral aan redacties van boeken en tijdschriften en aan de juridische auteurs zelf. Ook denken wij nadrukkelijk aan het wetenschappelijk onderwijs. Wij zouden het toejuichen als studenten reeds bij het schrijven van het eerste werkstuk vertrouwd zouden worden gemaakt met de beginselen van wetenschappelijke verantwoording en de redactie daarvan. Bij het schrijven, begeleiden en beoordelen van scripties zou deze leidraad onmisbaar moeten zijn.

Voor de goede orde: de richtlijnen worden door ons gepropageerd. Zij zijn géén wet. Volgt men deze richtlijnen echter, dan is men in elk geval volledig én consequent. Dat zijn toch de eerste eisen die men aan een wetenschappelijke verantwoording mag stellen. Wij staan overigens open voor kritiek, suggesties en aanbevelingen, die wij graag in een eventuele volgende druk zullen verwerken.

De auteurs van dit boekje vonden elkaar doordat G.A.I. Schuijt in het *Nederlands Juristenblad* zijn nood had geklaagd over de vaak voorkomende onvolledigheid en inconsistentie van voetnoten en bronverwijzingen in de juridische literatuur in Nederland.** Een twintigtal auteurs, redacteuren en uitgevers gaf gehoor aan zijn oproep een commissie te vormen. De commissie ging weldra aan het werk, met dit boekje als resultaat. Dat de commissie in meerderheid bestaat uit redacteuren van tijdschriften en uitgevers van juridische boeken en tijdschriften en dat het door diverse uitgevers gezamenlijk wordt uitgegeven, geeft het vertrouwen dat de in dit boekje gepresenteerde richtlijnen brede ingang zullen vinden. Er wordt nu gewerkt aan een elektronische variant, die het volgen van deze leidraad nog gemakkelijker zal maken.

Ten slotte: de *voorbeelden* die wij gebruiken zijn soms gefingeerd.

De commissie:

G.A.I. Schuijt, *voorzitter*
(Instituut voor Informatierecht UvA, RUL, *Mediaforum, Informatierecht/AMI*)
J.O. van Klinken, *secretaris*
(Loeff Claeys Verbeke)

* *The Bluebook* 1991; zie ook *The University of Chicago Manual* 1989.
** Schuijt 1995.

M.H. Bastiaans
(T.M.C. Asser Instituut)
H. Bogaard
(Caron & Stevens)
A.F.M. Brenninkmeijer
(Vakgroep Staatsrecht RUL, *NJB*)
G. van Bussel
(Ars Aequi Libri)
K. Frielink
(Loeff Claeys Verbeke)
H.R.W. Gokkel
(Stichting tot Bevordering der Notariële Wetenschap)
N. Hagemans
(Nauta Dutilh)
A.J.J. van der Heiden
(*De Praktijkgids*)
H. Konijnenbelt
(Kluwer Rechtswetenschappen)
W. Konijnenbelt
(Raad van State, *NTB, Regelmaat*)
J.P. Loof
(F.M. van Asbeck Centrum voor Mensenrechtenstudies RUL, *NJCM-Bulletin*)
G.J.H.M. Mom
(Vakgroep RIEMI UvA, *Informatierecht / AMI*)
P.F. van Oosten de Boer
(*Maandblad Openbaar bestuur, Response*)
K. Peters
(T.M.C. Asser Instituut)
P. van Seters
(Schoordijk Instituut KUB)
M.Ph. van Sint Truiden
(Nauta Dutilh)
J. Sperling
(Loeff Claeys Verbeke)
C. Waaldijk
(Afdeling Encyclopedie van de rechtswetenschap RUL)

Adres:
mr. J.O. van Klinken, secretaris Commissie Leidraad
p.a. Kluwer Rechtswetenschappen
Postbus 23
7400 GA Deventer

Inhoudsopgave

1	**Bronvermeldingen, noten en literatuurlijsten**	1
1.1	Het waarom van bronvermeldingen, noten en literatuurlijsten	1
1.2	Het systeem van verwijzen	2
1.3	Zes verwijssystemen	2
	1.3.1 Verkort verwijzen in voetnoten	3
	1.3.2 Voluit verwijzen in voetnoten	4
	1.3.3 Verkort verwijzen in eindnoten	5
	1.3.4 Voluit verwijzen in eindnoten	6
	1.3.5 Verkort verwijzen in de hoofdtekst	6
	1.3.6 Voluit verwijzen in de hoofdtekst	7
	1.3.7 Voorkeur	7
1.4	De vorm van de voetnoten	7
	1.4.1 Algemeen	7
	1.4.2 Doornummeren of niet doornummeren?	9
	1.4.3 Plaats en weergave van nootnummers in de hoofdtekst	9
	1.4.4 Verwijzingen naar literatuur	10
	1.4.4.1 Voluit verwijzende noten	10
	1.4.4.2 Verkorte verwijzingen naar literatuur	11
2	**De literatuurlijst**	15
2.1	De lijst	15
2.2	De titelbeschrijving	16
	2.2.1 Boeken	17
	2.2.2 Oraties en dissertaties	18
	2.2.3 Verzamelbundels	18
	2.2.4 Feestbundels	19
	2.2.5 Bijdragen in boeken	19
	2.2.6 Artikelen in tijdschriften	20
	2.2.7 Losbladige uitgaven	21
	2.2.8 Handboeken en bewerkingen	21
	2.2.9 Opnieuw uitgegeven klassiekers	22

	2.2.10 Vertaalde werken	22
	2.2.11 Verslagen van wetenschappelijke vergaderingen en interviews	22
	2.2.12 Berichten uit kranten en andere media	23
	2.2.13 Rapporten, scripties en niet gepubliceerde teksten	24
	2.2.14 Bronnen in vreemde talen	24
	2.2.15 Electronische bronnen	25
3	**Regelgeving en parlementaire stukken**	26
3.1	Wetten, besluiten en verdragen	26
3.2	Vermelding van artikelnummers	28
3.3	Parlementaire stukken	28
	3.3.1 Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal	28
	3.3.2 Stukken van de Eerste Kamer der Staten-Generaal	30
	3.3.3 Handelingen	30
3.4	De Europese Unie	30
	3.4.1 Aanduidingen en afkortingen	31
	3.4.2 Richtlijnen, verordeningen en besluiten	32
	3.4.3 Overige stukken van de Europese Unie	33
3.5	Hoofdletters in aanduidingen van instanties e.d.	34
4	**Jurisprudentie**	36
4.1	Vermelding van jurisprudentie in voetnoten	36
4.2	Jurisprudentiebronnen	36
4.3	De vorm van jurisprudentieverwijzingen	37
4.4	Nogmaals hoofdletters	39
4.5	De jurisprudentielijst	39
5	**Afkortingen**	41
5.1	Het gebruik van afkortingen	41
5.2	Hoofdletters of kleine letters	42
5.3	Gebruik van punten in afkortingen	42
5.4	Mr of mr. – dr of dr. ?	43
5.5	Afkortingen van meervoudsvormen	44
5.6	Lijst van veel voorkomende afkortingen	45
	5.6.1 Lijst van algemene afkortingen	45
	5.6.2 Rechterlijke instanties en begrippen	49
	5.6.3 Universiteiten	50
	5.6.4 Tijdschriften en publicatiebronnen	51
	5.6.5 Wetgeving	55
	5.6.6 Verdragen en internationale instellingen	60
	Literatuur	63
	Trefwoordenregister	65

1 Bronvermeldingen, noten en literatuurlijsten

1.1 — *Het waarom van bronvermeldingen, noten en literatuurlijsten*

Afgezien van korte opiniërende bijdragen en populair-wetenschappelijke vertogen, bestaat juridische literatuur veelal uit verslagen van wetenschappelijk onderzoek, handboeken, monografieën, studieboeken, artikelen, scripties en dergelijke. Door de bronvermeldingen, een lijst van onderzochte publicaties en eventueel een lijst van onderzochte jurisprudentie verantwoordt de auteur zijn onderzoek. De lezer kan verifiëren wat de schrijver beweert over rechtspraak, andere auteurs en andere bronnen. De lezer kan daarmee ook vaststellen of het onderzoek adequaat is geweest.

Voorts dienen bronvermeldingen ertoe de auteur te behoeden voor de beschuldiging van plagiaat. Wetenschappelijk onderzoek staat immers nooit op zichzelf. Men bouwt voort op wat anderen reeds hebben gedaan en geschreven. Wie dat echter doet zònder te vermelden dat (en waar) anderen dat reeds eerder hebben geschreven, pronkt met andermans veren. Auteursrechtelijk is citeren – ook letterlijk, maar binnen bepaalde grenzen – toegestaan *mits* met vermelding van de bron.

Bronvermeldingen dienen niet alleen de controleerbaarheid. Zij dienen ook de nieuwsgierige lezer die over het onderwerp méér wil weten en méér wil naslaan.

Die lezer moet het niet te moeilijk worden gemaakt. Hem moeten geen zoekplaatjes worden voorgeschoteld. Bronvermeldingen schrijft men niet alleen voor ingewijden, maar ook voor beginnende onderzoekers en onderzoekers die over twintig jaar of nog later de bronnen in de bibliotheek willen natrekken. Wat thans een in vakkringen bekende publicatie is (*Van der Pot / Donner, Hazewinkel-Suringa / Remmelink*) is dat straks misschien niet meer. Bovendien wil die lezer aan het jaartal kunnen zien welke editie is geraadpleegd. De bronvermelding dient dus volledig te zijn.

Het is daarom noodzakelijk dat in een wetenschappelijk werk van enige omvang:

- in de tekst, onder de tekst door middel van *voet*noten of aan het eind van de tekst door middel van *eind*noten, vermeld wordt wat de bron is van wat wordt gesteld;
- aan het eind van de tekst een overzicht wordt gegeven van de onderzochte rechtspraak, de onderzochte literatuur en eventueel de onderzochte andere bronnen, zoals kamerstukken en dergelijke.

Voetnoten en eindnoten kunnen ook nog twee andere doelen dienen.

- Men kan er mededelingen in doen die in de hoofdtekst het betoog zouden onderbreken, maar die de schrijver toch 'voor de goede orde' niet onvermeld wil laten. Bijvoorbeeld de mededeling waarom men een bepaald aspect buiten beschouwing heeft gelaten of dat een bepaalde auteur er een andere opvatting op nahoudt, die men wel kent maar niet bespreekt.
- Men kan tot gemak van de nieuwsgierige lezer extra informatie verschaffen. Meestal vermeldt men een arrest van de Hoge Raad met het jaar en het nummer in de *Nederlandse Jurisprudentie*. Extra informatie is: wie de annotator is, waar het arrest, al dan niet voorzien van annotaties van andere auteurs, elders is gepubliceerd. Hetzelfde geldt uiteraard voor literatuurverwijzingen.

In de Nederlandstalige juridische literatuur plegen beide soorten informatie in voet- of eindnoten te worden vervat.

Bronvermeldingen dienen dus de lezer. Zij verschaffen hem informatie. Een van onze uitgangspunten is het gemak van de lezer. Wees informatief, maar maak het niet nodeloos ingewikkeld. Vermijd verwijzingen die de lezer aan het zoeken zetten. Aanduidingen zoals *a.w., o.c., t.a.p., l.c., ibidem* en dergelijke zijn gebruikersonvriendelijk.

1.2 — *Het systeem van verwijzen*

Om te kunnen verwijzen zal men een verwijs*systeem* moeten kiezen. Dit brengt mee dat de auteur zich rekenschap moet geven van de aard van zijn tekst en aan de hand daarvan zijn keuze voor een verwijssysteem moet maken. Men moet bij het maken van deze keuze tussen verwijssystemen niet alleen letten op de leesbaarheid van hoofdtekst en de verwijzingen, maar ook op de hanteerbaarheid en toegankelijkheid van de publicatie als geheel.

1.3 — *Zes verwijssystemen*

Een auteur kan kiezen uit drie manieren om verwijzingen te plaatsen:

1. in *voetnoten* (onderaan de pagina, in de marge of op de tegenoverliggende pagina);
2. in *eindnoten* (aan het eind van de hoofdtekst);
3. in de *hoofdtekst* (in het zinsverband tussen haakjes, of zonder haakjes maar in een andere letter).

Een auteur kan voorts, voor zover het gaat om *literatuur*verwijzingen, kiezen uit twee manieren om verwijzingen te formuleren:

a. *verkort:*

Leijten 1994, p. 18.

b. *voluit:*

J. Leijten, *De achterkant van het recht*, Amsterdam: Balans 1994, p. 18.

Samengenomen kunnen zes verwijssystemen worden onderscheiden. Het spreekt voor zichzelf dat een combinatie van deze zes verwijssystemen in één tekst voor zowel de lezer als de auteur onpraktisch is. Bovendien kan er, zoals gezegd, voor *literatuur*verwijzingen wel gekozen worden tussen verkorte en volledige vermeldingen, maar voor *jurisprudentie* en *officiële publicaties*, zoals wetten en kamerstukken, zijn verkorte verwijzingen veelal niet mogelijk.

1.3.1 — *Verkort verwijzen in voetnoten*

Onder de hoofdtekst wordt in voetnoten verwezen naar een bron, die in verkorte vorm is weergegeven. In een literatuurlijst aan het eind van de publicatie zijn de volledige bibliografische gegevens opgenomen.

In de voetnoot:

[1] Leijten 1994, p. 18.
[2] Verkade 1990, p. 24.

In de literatuurlijst:

Leijten 1994
J. Leijten, *De achterkant van het recht*, Amsterdam: Balans 1994.

Verkade 1990
D.W.F. Verkade, *Intellectuele eigendom, mededinging en informatievrijheid* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1990.

Dit systeem van verkort verwijzen is alleen mogelijk voor *literatuur*verwijzingen. Voor verwijzingen naar jurisprudentie, regelgeving en kamerstukken is meestal geen verkorte vorm voorhanden.

Voor alle langere teksten (meer dan vier bladzijden in gedrukte vorm) is deze verkorte verwijzing naar literatuur in de voetnoten aan te bevelen. Dit verwijssysteem verdient sterk de voorkeur, omdat het ruimte spaart en omdat het achter de hoofdtekst een handzaam overzicht biedt van door de auteur geraadpleegde literatuur. Zoals hierboven aangegeven, wordt daarmee ook de wetenschappelijke basis van de juridische tekst blootgelegd. Hanteert men deze verkorte verwijzingsvorm, dan kan men des te gemakkelijker verwijzingen als *a.w.*, *t.a.p.*, *o.c.*, *l.c.* e.d. vermijden. Men behoeft bij

meermalen vermelde literatuur niet steeds de volledige bibliografische gegevens te vermelden en toch zet men de lezer niet onnodig aan het zoeken.

Gebruik in noten geen verwijzingen naar eerdere voetnoten waarin verkort wordt verwezen, maar herhaal gewoonweg de verkorte verwijzing.

Dus niet:

[1] Verkade 1990, p. 26.
[45] A.w., p. 30

maar:

[1] Verkade 1990, p. 26.
[45] Verkade 1990, p. 30.

Een uitzondering kan gemaakt worden voor de direct voorafgaande noot. Men kan daarnaar eventueel met behulp van het woordje 'idem' verwijzen. Men loopt dan echter het gevaar dat het woordje 'idem' in de lucht komt te hangen, als er in een latere versie een noot wordt tussengevoegd.

Verwijzingen naar jurisprudentie, wetten en kamerstukken kunnen in dit systeem niet anders dan wél volledig zijn, tenzij men aan het eind van de publicatie naast de literatuurlijst een volledige jurisprudentielijst en een lijst van wetten en kamerstukken met de volledige vindplaatsen opneemt.

Ook als de naam van de auteur, een rapport of een rechterlijke instantie reeds in het zinsverband van de hoofdtekst wordt genoemd, wordt die in de noot herhaald.

In de tekst:

Volgens Ras valt aan te nemen dat de mededeling van de Hoge Raad, dat er geen toename is van lichtvaardige beroepen, niet louter op hoffelijkheid berust.[1]

In de voetnoot:

[1] Ras 1983, p. 188.

1.3.2 — *Voluit verwijzen in voetnoten*

Bij het voluit verwijzen in voetnoten worden onderaan de pagina van de hoofdtekst in de voetnoten de verwijzingen volledig vermeld. Met 'volledig' wordt gedoeld op die bibliografische gegevens, die ook in een literatuurlijst behoren te worden vermeld. Zie daarvoor hoofdstuk 2.

Dit verwijssysteem verdient de voorkeur voor teksten van *hooguit vier bladzijden in gedrukte vorm* en met weinig bronnen waarnaar meermalen

moet worden verwezen. Een volledige literatuurlijst aan het eind van de publicatie is in dit systeem niet nodig.

[1] D.W.F. Verkade, *Intellectuele eigendom, mededinging en informatievrijheid* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1990, p. 14.

Indien men voor dit systeem kiest, kan men in latere voetnoten telkens verwijzen naar de eerste verwijzing naar een bepaalde bron. Zo'n *terugverwijzende noot* heeft de vorm van een verkorte verwijzing, maar de lezer moet niet te lang hoeven zoeken.

[10] Verkade 1990, p. 16 (zie noot 1).

Als de noten niet worden doorgenummerd, dient men tevens het paginanummer te vermelden. Doornummeren verdient mede hierom aanbeveling.

[10] Verkade 1990, p. 16 (zie noot 1 op p. 3).

Uit het gebruik van terugverwijzende noten volgt dat men dit verwijssysteem niet moet gebruiken in teksten langer dan vier pagina's in gedrukte vorm om te voorkomen dat de lezer met nodeloos zoekwerk wordt opgezadeld. Gaat het om de direct voorafgaande noot, dan kan men daar eventueel met behulp van het woordje 'idem' naar verwijzen.

Al deze terugverwijzingen houden echter het risico in, dat zij in de lucht komen te hangen als er naderhand een of meer noten worden tussengevoegd. De noten moeten dan worden vernummerd en de kans bestaat dat men niet alle terugverwijzingen daaraan aanpast. Voor de aanpassingen bij dit vernummeren bestaat in tekstverwerkingssystemen wel een oplossing, maar de ervaring leert dat niet iedere auteur daarin bedreven is. Beter is het dus om bij veel terugverwijzingen de in 1.3.1 beschreven verkorte vorm van verwijzen stelselmatig te hanteren. Dan kan er op dat punt niets mis gaan.

Ook hier geldt dat, als de naam van de auteur, een rapport of een rechterlijke instantie reeds in het zinsverband van de hoofdtekst wordt genoemd, die in de noot wordt herhaald.

Verwijzingen naar jurisprudentie, regelgeving en kamerstukken zijn in dit systeem uiteraard steeds volledig.

1.3.3 — *Verkort verwijzen in eindnoten*

In dit systeem wordt in de hoofdtekst verwezen naar een eindnotenlijst, waarin verkorte verwijzingen worden opgenomen, zoals ten aanzien van voetnoten onder 1.3.1 is beschreven. Daarnaast wordt een literatuurlijst met de volledige bibliografische gegevens opgenomen.

Dit systeem wordt afgeraden. Het gebruik van dit systeem dwingt de lezer om drie verschillende bladzijden te raadplegen: de hoofdtekst, de eindnotenlijst en de literatuurlijst.

1.3.4 — *Voluit verwijzen in eindnoten*

In dit verwijssysteem worden in eindnoten uitsluitend verwijzingen met de volledige bibliografische gegevens opgenomen, zoals ten aanzien van *voet*noten onder 1.3.2 is beschreven.

Dit verwijssysteem dwingt de lezer steeds twee verschillende bladzijden te raadplegen: de hoofdtekst en de eindnoten na de tekst. Het eindnotensysteem is daarom alleen hanteerbaar bij korte teksten (*hooguit vier bladzijden in gedrukte vorm*). Voor langere artikelen kan men dit verwijssysteem beter niet gebruiken en voor boeken zeker niet.

Ook als de naam van de auteur, het rapport of de rechterlijke instantie reeds in het zinsverband van de hoofdtekst wordt genoemd, wordt die in de noot herhaald.

1.3.5 — *Verkort verwijzen in de hoofdtekst*

In plaats van in voet- of eindnoten worden in dit systeem in de hoofdtekst zelf verkorte verwijzingen opgenomen. De verwijzingen worden verklaard in de literatuurlijst die is opgenomen na de hoofdtekst. Dit systeem, dat in de Verenigde Staten en ook elders in de wereld in sociaal-wetenschappelijke literatuur gangbaar is, treft men in de Nederlandstalige juridische literatuur zelden aan. Voetnoten kunnen in dit systeem gebruikt worden voor nadere *inhoudelijke* mededelingen en toevoegingen.

Dit verwijssysteem kan men gebruiken indien er slechts een paar verwijzingen per pagina in de hoofdtekst worden opgenomen.

> (...) aan te nemen valt dat de mededeling van de Hoge Raad dat er geen toename is van lichtvaardige beroepen, niet louter op hoffelijkheid berust (Ras 1983, p. 188). Na selectie zal (...)

Een variant op dit verwijssysteem is dat de auteursnaam deel uitmaakt van de lopende tekst.

> Volgens Ras valt aan te nemen dat de mededeling van de Hoge Raad dat er geen toename is van lichtvaardige beroepen, niet louter op hoffelijkheid berust (Ras 1983, p. 188).

of nog korter:

> Volgens Ras (1983, p. 188) valt aan te nemen dat de mededeling van de Hoge Raad dat er geen toename is van lichtvaardige beroepen, niet louter op hoffelijkheid berust.

In dit systeem moet uiteraard aan het eind van de publicatie een literatuurlijst met de volledige bibliografische gegevens worden opgenomen. Dit systeem bevordert de leesbaarheid niet.

Verwijzingen naar jurisprudentie, wetten en kamerstukken dienen ook in dit systeem steeds volledig te zijn, tenzij men aan het eind van de publicatie

naast de literatuurlijst een volledige jurisprudentielijst en een lijst van wetten en kamerstukken met de volledige vindplaatsen opneemt. Omdat in juridische teksten juist vaak naar jurisprudentie, wetten en kamerstukken verwezen wordt, is dit systeem voor deze teksten niet aanbevelenswaard, omdat de tekst voortdurend onderbroken moet worden met soms lange verwijzingen.

1.3.6 — *Voluit verwijzen in de hoofdtekst*

Het plaatsen van onverkorte verwijzingen in de hoofdtekst levert in versterkte mate de bezwaren op als hiervoor genoemd voor verkort verwijzen in de hoofdtekst: de leesbaarheid neemt af. Dit verwijssysteem is daarom alleen geschikt indien er slechts een paar verwijzingen per pagina zijn. Gebruik dit verwijssysteem uitsluitend in teksten van beperkte omvang. Teneinde de leesbaarheid niet al te zeer te schaden, verdient het in elk geval aanbeveling de verwijzing zo te construeren dat de zin ermee eindigt.

> Volgens Nieuwenhuis is de invloed van het ongeschreven recht in deze eeuw zeer sterk toegenomen (J.H. Nieuwenhuis, *Confrontatie en compromis. Recht, retoriek en burgerlijke moraal*, Deventer: Kluwer 1992, p. 7).

Verwijzingen naar jurisprudentie, wetten en kamerstukken zijn in dit systeem uiteraard steeds volledig.

1.3.7 — *Voorkeur*

In elk geval voor langere teksten (boeken, scripties, langere artikelen in boeken en tijdschriften) verdient het onder 1.3.1 beschreven systeem de voorkeur: verkort verwijzen in voetnoten en aan het eind van de publicatie een literatuurlijst opnemen met de volledige bibliografische gegevens. De voordelen daarvan zijn dat de lezer de voetnoten kan lezen zonder steeds een aantal pagina's verder te hoeven zoeken. De voetnoten zijn kort. Het verwijzen naar voorgaande voetnoten blijft achterwege. De auteur wordt min of meer gedwongen aan het eind van de publicatie een bibliografische verantwoording af te leggen.

1.4 — ***De vorm van de noten***

1.4.1 — *Algemeen*

Elke noot begint met een hoofdletter en eindigt met een punt. Een noot kan uit meer dan één zin bestaan, zelfs uit meer dan één alinea, maar wordt toch zo kort mogelijk gehouden.

In een noot betekent een verwijzing *zonder* inleidend woord, dat de bewering in de hoofdtekst ontleend is aan de genoemde bron.

In de tekst:

Volgens Nieuwenhuis is de invloed van het ongeschreven recht in deze eeuw zeer sterk toegenomen.[5]

In de noot:

[5] Nieuwenhuis 1992, p. 7.

Niet:

[5] Zie Nieuwenhuis 1992, p. 7.

Als de noot geen bronvermelding is van een stelling in de hoofdtekst, kan men als *inleidende woorden* 'aldus', 'aldus ook', 'zie ook', 'vgl.' en 'anders' gebruiken.

Enkele voorbeelden:

'Aldus ook' gebruikt men, als de bewering al gedragen wordt door in de hoofdtekst opgenomen argumentatie.

In de tekst:

De invloed van het ongeschreven recht is in deze eeuw zeer sterk toegenomen.[5]

In de noot:

[5] Aldus ook Nieuwenhuis 1992, p. 7.

'Zie ook' gebruikt men, indien verwezen wordt naar een bron die de hoofdtekst niet onderbouwt, maar wel iets dergelijks over het onderwerp zegt.

In de tekst:

Het gaat hier dus om de vraag of de invloed van het ongeschreven recht in deze eeuw sterk is toegenomen.[5]

In de noot:

[5] Zie ook Nieuwenhuis 1992, p. 7.

'Vgl.' gebruikt men in hetzelfde geval als het voorgaande, maar nu zegt de bron iets dergelijks over een *ander* onderwerp.

In de tekst:

Een nader onderzoek naar de invloed van het ongeschreven recht in het staats- en bestuursrecht zou interessante resultaten kunnen opleveren.[5]

In de noot:

[5] Vgl. Nieuwenhuis 1992, p. 7.

'Anders:' gebruikt men als de bron iets zegt dat het tegenovergestelde is van wat de hoofdtekst zegt.

In de tekst:

De invloed van het ongeschreven recht acht ik niet groot.[5]

In de noot:

[5] Anders: Nieuwenhuis 1992, p. 7.

Het gebruik van de afkorting 'cf.' kan verwarring wekken. Het kan duiden op 'confer' (= vergelijk), maar ook op 'conform' (= overeenkomstig).

Gebruik voor de pagina-aanduiding uitsluitend 'p.'; dus niet: 'pp.' of 'blz.'

Voor het gebruik van afkortingen wordt verder verwezen naar hoofdstuk 5.

In bibliografische gegevens van artikelen in boeken en tijdschriften behoort men de begin- en eindpagina te vermelden. Zie daarover hoofdstuk 2. In een noot verwijst men echter naar het *exacte* paginanummer, tenzij de verwijzing algemeen van aard is:

[1] B.P. Vermeulen, 'Artikel 6', in: P.W.C. Akkermans & A.K. Koekkoek (red.), *De Grondwet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 659.
[2] Andere literatuur over dit onderwerp: B.P. Vermeulen, 'Artikel 6', in: P.W.C. Akkermans & A.K. Koekkoek (red.), *De Grondwet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 654-666.

1.4.2 — *Doornummeren of niet doornummeren?*

*Eind*noten worden altijd doorgenummerd. In korte artikelen kan men de *voet*noten het beste doornummeren. In langere teksten, zoals boeken, kan men ook op elke bladzijde of in elk hoofdstuk opnieuw met noot 1 te beginnen. Pleeg daarover overleg met de uitgever.

1.4.3 — *Plaats en weergave van nootnummers in de hoofdtekst*

Als een noot betrekking heeft op een alinea, op één of meer zinnen of op een bij- of hoofdzin, dan wordt het nootnummer geplaatst achter het laatste leesteken daarvan. Het komt bij voorkeur aan het eind van een zin te staan,

na de punt. Alleen als een noot uitsluitend betrekking heeft op één of enkele woorden, dan wordt het nootnummer onmiddellijk na het desbetreffende woord geplaatst, maar altijd na een eventuele interpunctie ter plekke.

Een noot heeft hooguit betrekking op één alinea, tenzij in de noot wordt aangegeven dat een verwijzing op een groter deel van de hoofdtekst betrekking heeft.

Een nootcijfer in de hoofdtekst wordt 'superieur' (hoger, superscript) gezet; er komt géén haakje achter.

Dus niet:

(...) om discussies over eventuele verwijtbaarheid bij de fabrikant te ecarteren 15). In het (...)

maar:

(...) om discussies over eventuele verwijtbaarheid bij de fabrikant te ecarteren.[15] In het (...)

Plaats in de hoofdtekst nergens meer dan één nootnummer tegelijk. In die ene noot kunt u zo nodig verwijzen naar verschillende bronnen.

Dus niet:

Hetzelfde wordt verdedigd door Leijten en Nieuwenhuis.[14, 15]

[14] Leijten 1994, p. 31; Nieuwenhuis 1992, p. 7.
[15] Zie ook Van Maanen 1995, p. 47.

maar:

Hetzelfde wordt verdedigd door Leijten en Nieuwenhuis.[14]

[14] Leijten 1994, p. 31; Nieuwenhuis 1992, p. 7; zie ook Van Maanen 1995, p. 47.

Gebruik ook nooit hetzelfde nootnummer tweemaal, maar gebruik op de tweede plek een nieuw nootnummer en herhaal de verkorte verwijzing daaruit of verwijs naar de eerdere noot met behulp van een verkorte verwijzing.

1.4.4 — *Verwijzingen naar literatuur*

De hierna volgende paragrafen betreffen uitsluitend literatuurverwijzingen. Voor verwijzingen naar wetten en andere regelgeving, kamerstukken en jurisprudentie e.d., zie respectievelijk hoofdstuk 3 en 4.

1.4.4.1 — *Voluit verwijzende noten*

Kiest men voor het systeem van voluit verwijzen in voet- of eindnoten of in de hoofdtekst, dan dienen de bibliografische gegevens vermeld te worden conform de regels in hoofdstuk 2 van deze Leidraad. Daarbij wordt weer

naar het exacte paginanummer verwezen, tenzij de verwijzing algemeen van aard is. Betreft die verwijzing van algemene aard een artikel in een boek of tijdschrift, dan vermeldt men begin- en eindpagina.

[1] B.P. Vermeulen, 'Artikel 6', in: P.W.C. Akkermans & A.K. Koekkoek (red.), *De Grondwet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 659.
[2] Andere literatuur over dit onderwerp: B.P. Vermeulen, 'Artikel 6', in: P.W.C. Akkermans & A.K. Koekkoek (red.), *De Grondwet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 654-666.

1.4.4.2 — *Verkorte verwijzingen naar literatuur*
Bij het verkort verwijzen naar literatuur worden de achternaam van de auteur en het jaar van publicatie vermeld, gevolgd door een komma en het paginanummer of de paginanummers. De lezer kan zich onmiddellijk een oordeel vormen over de bron en hoe recent de publicatie is. Voor de volledige bibliografische gegevens kan hij aan het eind van de publicatie terecht. Hetzelfde geldt voor artikelen uit tijdschriften: vermeld alleen het jaar van uitgave van het desbetreffende nummer en de pagina('s), niet de naam van het tijdschrift.

[1] Wessels 1988, p. 55.

Ook hier verwijst men in de voetnoot naar het exacte paginanummer, tenzij de verwijzing algemeen van aard is. In dat geval vermeldt men slechts het jaartal. De overige bibliografische gegevens vermeldt men in de literatuurlijst.

[1] Van Wijk 1993, p. 44; Vermeulen 1992, p. 660.
[2] Andere literatuur over dit onderwerp: Van Wijk 1993; Vermeulen 1992.

Gebruik in een verkorte verwijzing naar een *bijdrage in een bundel* nooit de naam van de redacteur of de titel van die bundel, maar alleen de naam van de geciteerde auteur, het jaar van de uitgave en de pagina('s).

[1] Jessurun d'Oliveira 1970, p. 234.

Niet

[1] Pitlo-bundel, p. 234.

Een *mede-auteur* wordt voorafgegaan door het teken '&' of het woordje 'en' (*niet* door een liggende of schuine streep; een liggende streep duidt op de naam van een gehuwde vrouw, en soms op een dubbele naam; een schuine streep – 'Duitse komma' – duidt op een bewerker, zie daarover verderop).

[1] Spoor & Verkade 1993, p. 37.

of

[1] Spoor en Verkade 1993, p. 37.

De voorkeur gaat uit naar '&'. Kies voor het een of het ander, maar blijf bij een eenmaal gemaakte keuze.

Bij meer dan één auteur is het zaak de volgorde aan te houden, die men in de alfabetische literatuurlijst hanteert. Bij

[1] Spoor & Verkade 1993.

dient de lezer het werk onder 'Spoor & Verkade' aan te treffen, niet onder 'Verkade & Spoor'. Volg de volgorde van het titelblad.

Bij *meer dan drie* auteurs (of bewerkers) wordt alleen de eerste auteur voluit genoemd, met de toevoeging 'e.a.':

[1] Van Eemeren e.a. 1991, p. 22.

Bewerkers worden voorafgegaan door een schuine streep – 'Duitse komma' – zonder spaties ervoor en erna. Dit ter onderscheiding van een dubbele naam of de naam van een gehuwde vrouw:

[1] Hazewinkel-Suringa 1964, p. 84.

De bewerking van dit bekende handboek strafrecht door J. Remmelink wordt weergegeven als:

[1] Hazewinkel-Suringa/Remmelink 1996, p. 85.

In verkorte verwijzingen worden *voorletters* alleen toegevoegd (vóór de achternaam!) als dat nodig is ter vermijding van een mogelijk misverstand:

[1] J.M. Polak 1993, p. 45.
[2] Van Eemeren e.a. 1991, p. 22.
[3] H.C.G.L. Polak 1993, p. 16.

Indien van één auteur verschillende publicaties uit één jaar worden aangehaald, voegt men achter het jaartal een letter toe:

[1] Slagter 1986a, p. 23.
[2] Slagter 1986b, p. 112.

Deze vermeldingen dienen te corresponderen met de vermelding in de literatuurlijst.

De toevoeging '(red.)' kan *in de verkorte noot* achterwege blijven.

Auteurloze publicaties vermeldt men met titel (*cursief*), jaartal en de desbetreffende pagina.

Verkort aanhalen van officiële publicaties (als auteurloze literatuur) is vrijwel alleen mogelijk bij nota's, rapporten en adviezen die een handzame naam hebben:

[1] *Vrije nieuwsgaring* 1975, p. 64.

Verdere bibliografische gegevens moeten in de literatuurlijst onder *Vrije nieuwsgaring* gevonden worden.

Losbladige uitgaven en veelgebruikte handboeken geven zélf veelal een 'aanbevolen citeertitel', die vaak (nog) afwijkt van de in deze Leidraad gegeven regels. Sluit zoveel mogelijk aan bij de aanbevolen citeerwijze, maar vermeld wel eerst de naam van de auteur, gebruik voor bewerkers steeds de 'Duitse komma' en vermeld bij niet-losbladige handboeken wél steeds het jaar van verschijnen:

[1] Jansen (*Onrechtmatige daad I*), art. 162, aant. 5.
[2] Bouman (*Onrechtmatige daad III*), aant. 5.
[3] Asser/Schut/Hijma 1994, p. 100.

(Dus anders dan in het boek zelf aanbevolen: Asser-Schut-Hijma.)

[4] Asser/Hartkamp 4-III 1994, p. 100.

(Dus anders dan in het boek zelf aanbevolen: Asser-Hartkamp III.)

[5] Pitlo/Croes e.a. 1995, p. 50.

(Dus anders dan in het boek zelf aanbevolen: Pitlo/Croes e.a.)

[6] Huijgen 1990 (*T&C BW*), art. 1 Boek 3, aant. 1.

(Dus anders dan in het boek zelf aanbevolen: *T&C* (Huijgen), aant. 1 bij art. 1 Boek 3.)

[7] Cleiren & Nijboer 1994 (*T&C Sr*), art. 1 Sr, aant. 1.

(Dus anders dan in het boek zelf aanbevolen: *T&C Sr* (Cleiren/Nijboer), aant. 1 bij art. 1 Sr.)

In de literatuurlijst vermeldt men weer onder respectievelijk Jansen, Bouman, Asser/Schut/Hijma 1994, Pitlo/Croes e.a. 1995, Huijgen 1990, Cleiren & Nijboer 1994 de volledige bibliografische gegevens. Zie daarover het volgende hoofdstuk.

Bij een verwijzing naar een *vertaling* van een bepaald werk kan het dienstig zijn het jaartal van het oorspronkelijke geschrift tussen haakjes te vermelden:

[1] Mill (1859) 1978, p. 50.

In de literatuurlijst vermeldt men dan de oorspronkelijke titel én die van de gebruikte vertaling, met de overige bibliografische gegevens daarvan.

Degenen die het systeem van deze verkorte verwijzingen bezwaarlijk vinden, kunnen desgewenst aan de verkorte verwijzing naar de auteur en het jaartal een verkorte verwijzing naar de titel van de publicatie toevoegen:

[1] Wessels 1988 (Beoordelingsvrijheid), p. 89.

Pleeg hierover echter overleg met de uitgever of met de eindredacteur van het tijdschrift of de bundel waarin de publicatie zal verschijnen.

2 De literatuurlijst

2.1 — *De lijst*

De literatuurlijst met volledige bibliografische gegevens aan het eind van een boek of van een artikel is niet alleen een noodzakelijk gevolg van het verkort verwijzen in de voetnoten. Een literatuurlijst geeft ook – bij een artikel vaak in één oogopslag – een overzicht van de onderzochte literatuur. In dat opzicht is de literatuurlijst tevens een vorm van wetenschappelijke verantwoording. Voorts verschaft de literatuurlijst aan de lezer die zich verder in het onderwerp wil verdiepen, een schat aan bibliografische informatie.

In de Nederlandse juridische *tijdschriften* is het (nog) niet zo gangbaar om aan het eind van een artikel de 'references' te vermelden. Toch zal men daartoe moeten overgaan, als men naar het door ons aanbevolen stelsel van verkort verwijzen overstapt. Wij vinden die consequentie een welkom neveneffect.

In een *boek* wordt de literatuurlijst meestal achterin opgenomen. Echter, als een boek uit bijdragen van verschillende auteurs bestaat, wordt elke bijdrage onmiddellijk door een eigen literatuurlijst gevolgd, net als in een tijdschrift.

Geef steeds aan of het gaat om een lijst van aangehaalde, geraadpleegde of aanbevolen literatuur.

Laat de lemmata in een literatuurlijst beginnen met de verkorte verwijzing, om het vinden te vergemakkelijken. Bijvoorbeeld als volgt:

Van Dijk & Van Hoof 1990
P. van Dijk & G.J.H. van Hoof, *De Europese Conventie in theorie en praktijk*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1990.

Duk 1988
W. Duk, 'Beoordelingsvrijheid en beleidsvrijheid', *RMThemis* 1988, p. 156-169.

De Meij 1996a
J.M. de Meij, *Uitingsvrijheid. De vrije informatiestroom in grondwettelijk perspectief,* Amsterdam: Cramwinckel 1996.

De Meij 1996b
J.M. de Meij, *Inleiding tot het staats- en bestuursrecht*, Groningen: Wolters-Noordhoff 1996.

Mulder 1993
L. Mulder, *Minderheden als nieuwe bevolkingsgroep. De verwezenlijking van gelijkheid en verscheidenheid* (diss. Amsterdam UvA), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1993.

Men kan de lijst door het tekstverwerkingssysteem op alfabet laten sorteren. Probeer dit in uw tekstverwerkingssysteem. Let er echter op dat voorvoegsels zoals 'Van', 'Van der' en 'De' worden meegesorteerd.

Het plaatsen van de initialen van de voornaam en de voorvoegsels *achter* de achternaam voorkomt dit euvel van digitaal sorteren, maar is toch minder fraai en verdient daarom geen aanbeveling:

Dijk, P. van, & G.J.H. van Hoof, *De Europese Conventie in theorie en praktijk*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1990.

Duk, W., 'Beoordelingsvrijheid en beleidsvrijheid', *RMThemis* 1988, p. 156-169.

Auteurloze werken, zoals rapporten en adviezen, worden gewoon in de alfabetische rangschikking opgenomen:

Vrije nieuwsgaring 1975
Vrije nieuwsgaring. Een rapport op verzoek van het bestuur betaald voetbal van de KNVB, Amsterdam: KNVB 1975.

Regelgeving, jurisprudentie en andere kamerstukken dan beleidsnota's, -rapporten en -adviezen horen *niet* in de literatuurlijst thuis.

De literatuurlijst moet volledig, alfabetisch en niet onderverdeeld zijn.

In sommige boeken ziet men voorin een lijst van verkort aangehaalde literatuur. Dat is met de in het vorige hoofdstuk aanbevolen verkorte citeerwijze overbodig. Men kan volstaan met één complete literatuurlijst.

2.2 — *De titelbeschrijving*

Gebruik voor de titelbeschrijving de titel van het titelblad of de titel van het artikel. Breng daar niet eigenmachtig wijzigingen in aan, behalve in het gebruik van hoofdletters. Doe alsof de titel uit een of twee zinnen bestaat en beperk het gebruik van hoofdletters tot de gevallen waarin dat taalkundig voorgeschreven is, ook al heeft de auteur elk woord in zijn titel een hoofd-

letter gegeven. Subtitels behoren tot de titel. Zij worden door een punt gescheiden van de hoofdtitel en beginnen met een hoofdletter.

J.M. de Meij, *Uitingsvrijheid. De vrije informatiestroom in grondwettelijk perspectief,* Amsterdam: Cramwinckel 1996.

D. Hazewinkel-Suringa, *Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht,* Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1964.

Het is gebruikelijk dat in Engelse titels de werkwoorden, substantieven, bijwoorden en adjectieven met hoofdletters geschreven worden, ook als zij in een Nederlandstalige publicatie voorkomen.

De titels van boeken, inclusief de subtitel, worden *cursief* gezet, *zonder aanhalingstekens*. Titels van bijdragen in boeken en artikelen in tijdschriften worden juist niet cursief geschreven. Zij worden herkend doordat zij *tussen (enkele) aanhalingstekens* worden geplaatst. Daarbij wordt de titel van het boek of de titel van het tijdschrift wél cursief geschreven. Zie hierover de hierna volgende paragrafen. De titelbeschrijving eindigt met een punt.

2.2.1 — *Boeken*

Bij een boek worden vermeld: naam van de auteur(s), titel en subtitel, plaats van uitgave, uitgever én jaar van uitgave. De gewoonte in veel Nederlandse juridische literatuur om slechts de plaats van uitgave te vermelden en niet de naam van de uitgever is gebruikersonvriendelijk en niet informatief.

Zijn er meer uitgevers (en plaatsen van uitgave), dan hoeft slechts de eerste genoemd te worden, tenzij een der uitgevers in Nederland gevestigd is. Vermeld dan alleen de Nederlandse plaats en de Nederlandse uitgever. Hetzelfde geldt voor uitgevers die in verschillende steden en/of landen gevestigd zijn.

Niet vermeld worden:

- titels van auteurs (prof. mr. dr. enz.);
- de serie, waarvan een boek deel uitmaakt;
- de rechtsvorm van een uitgeverij;
- de initialen van de uitgever, tenzij dat voor het onderscheid nodig is (bijv. H.D. Tjeenk Willink en W.E.J. Tjeenk Willink);
- de druk (het jaartal impliceert een opgave van de druk).

De volgorde is consequent:

- voorletters auteur, achternaam auteur, gevolgd door een komma;
- titel, begonnen met een hoofdletter en gevolgd door een punt en de subtitel, die op zijn beurt weer met een hoofdletter begint en eindigt met een komma;
- plaatsnaam, gevolgd door een dubbele punt;

- naam van de uitgever;
- jaartal;
- punt.

Boon 1993
P.J. Boon, *Zonder voorafgaand verlof. De vrijheid van meningsuiting in het Nederlandse recht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1993.

Van Dijk & Van Hoof 1990
P. van Dijk & G.J.H. van Hoof, *De Europese Conventie in theorie en praktijk*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1990.

De consequente volgorde van 'Plaats: Uitgever' sluit aan bij het gebruik in onder meer Amerikaanse literatuur. Deze volgorde is belangrijk omdat buitenlanders anders niet kunnen lezen of 'Kluwer' dan wel 'Deventer' de uitgever is.

Als er meer dan drie auteurs zijn, vermeldt men alleen de eerste onder toevoeging van 'e.a.'.

Akkermans e.a. 1985
P.W.C. Akkermans e.a., *De overheid op afstand. Commentaren op het voorontwerp-Mediawet*, Hilversum: VPRO 1985.

Bij boeken zonder auteur wordt zoveel mogelijk het titelblad gevolgd.

Vrije nieuwsgaring 1975
Vrije nieuwsgaring. Een rapport op verzoek van het bestuur betaald voetbal van de KNVB, Amsterdam: KNVB 1975.

2.2.2 — *Oraties en dissertaties*

Tussen haakjes – direct na de titel zonder komma of ander leesteken – vermeldt men de aanduidingen oratie en dissertatie (diss.) met de plaats van de desbetreffende universiteit. Bij Amsterdam wordt UvA of VU toegevoegd.

Verkade 1990
D.W.F. Verkade, *Intellectuele eigendom, mededinging en informatievrijheid* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1990.

Wopereis 1996
L.W.M. Wopereis, *De grondslagen en grenzen van overheidsvoorlichting* (diss. Amsterdam UvA), Den Haag: Sdu 1996.

2.2.3 — *Verzamelbundels*

Bij verzamelbundels worden de redacteuren vermeld indien die als zodanig op het titelblad staan genoemd. Men vermeldt dan '(red.)' of – in Engelstalige uitgaven – '(ed.)' of '(eds.)'. Indien alleen auteurs op het titelblad voorkomen, worden zij vermeld, *tenzij* het er meer dan drie zijn. In dat geval

vermeldt men slechts de eerste, met de toevoeging 'e.a.'. Dat geldt ook voor het geval er meer dan drie redacteuren zijn. Dan voegt men toe: 'e.a. (red.)' of 'e.a. (eds.)'.

Burkens & Kummeling 1993
M.C. Burkens & H.R.B.M. Kummeling (red.), *EG en grondrechten. Gevolgen van de Europese integratie voor de nationale grondrechtenbescherming*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1993.

Korthals Altes e.a. 1992
W.F. Korthals Altes e.a. (eds.), *Information Law towards the 21st Century*, Deventer: Kluwer Law and Taxation 1992.

2.2.4 — *Feestbundels*

Bij feestbundels kan men tussen haakjes – direct na de titel en zonder komma of ander leesteken – vermelden ter ere van wie of ter gelegenheid waarvan de bundel is uitgegeven:

Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970
J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970.

Alkema e.a. 1975
E.A. Alkema e.a., *Vrijheid en recht* ('s Jacob-bundel), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1975.

Koekkoek, Konijnenbelt & Crijns 1982
A.K. Koekkoek, W. Konijnenbelt & F.C.L.M. Crijns (red.), *Grondrechten. Commentaar op hoofdstuk 1 van de herziene Grondwet* (Jeukens-bundel), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1982.

2.2.5 — *Bijdragen in boeken*

Een bijdrage in een boek wordt tussen (enkele) aanhalingstekens geplaatst – de aanhalingstekens om en om: '...'. Ter onderscheiding van een artikel in een tijdschrift wordt bij een artikel *in een boek* na de titel van het artikel het woordje 'in:' gebruikt. Daarachter volgen de volledige bibliografische gegevens van het boek, alsmede de begin- en eindpagina van het artikel:

Jessurun d'Oliveira 1970
H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Literaire belediging', in: J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970, p. 233-260.

Komt één bundel verscheidene malen op deze wijze in de literatuurlijst voor, dan kan men volstaan met éénmaal de volledige bibliografische gegevens van de bundel te vermelden en kan men bij de onderscheiden auteurs de verkorte verwijzingsvorm daarnaar gebruiken:

Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970
J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970.

Jessurun d'Oliveira 1970
H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Literaire belediging', in: Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970, p. 233-260.

De lezer zal dan verder onder 'Ankum' naar de volledige bibliografische gegevens dienen te zoeken.

2.2.6 — *Artikelen in tijdschriften*

Een artikel in een tijdschrift wordt evenals een bijdrage in een boek tussen (enkele) aanhalingstekens geplaatst – de aanhalingstekens om en om: '...'. Het woordje 'in:' wordt hier echter niet gebruikt om aan te geven dat het om een tijdschrift gaat. De titel van het tijdschrift wordt *cursief* vermeld. Na de titel van het tijdschrift vermeldt men tussen haakjes de jaargang (volume); dan volgt het jaartal en het nummer van de aflevering (issue), gescheiden door een koppelteken; daarna een komma en begin- en eindpagina:

Koopmans 1994
T. Koopmans, 'Intellectuele eigendom, economie en politiek', *Informatierecht/AMI* (18) 1994-6, p. 107-111.

Als de jaargang van het tijdschrift samenvalt met het kalenderjaar én als de pagina's worden doorgenummerd kan men volstaan met vermelding van jaar en begin- en eindpagina.

Koopmans 1994
T. Koopmans, 'Intellectuele eigendom, economie en politiek', *Informatierecht/AMI* 1994, p. 107-111.

Worden de pagina's niet doorgenummerd dan dient men het nummer van de aflevering (issue) te vermelden na een koppelteken.

Koopmans 1994
T. Koopmans, 'Intellectuele eigendom, economie en politiek', *Informatierecht/AMI* 1994-6, p. 1-5.

De 'Duitse komma' reserveert men voor een gecombineerde aflevering.

Koopmans 1994
T. Koopmans, 'Intellectuele eigendom, economie en politiek', *Informatierecht/AMI* 1994-6/7, p. 1-5.

Tijdschrifttitels mogen worden afgekort als in de publicatie een lijst van afkortingen is opgenomen of de afkorting bij de lezers bekend mag worden verondersteld:

NJB, IER, AA, RMThemis.

Zie de lijst van afkortingen in hoofstuk 5 van dit boek.

Volg ook bij een tijdschrift de *aanbevolen citeerwijze*. Bij tijdschriften die niet bij de lezer bekend kunnen worden geacht, zal men zo nodig een meer volledige citeerwijze moeten hanteren.

2.2.7 — *Losbladige uitgaven*

De meeste losbladige boeken zijn in feite bundels waarin verschillende auteurs afzonderlijke stukken hebben geschreven of bewerkt. De meeste losbladige boeken bevatten voor de korte verwijzing een *aanbevolen citeerwijze*. Volg die op, maar met inachtneming van hetgeen daaromtrent is aanbevolen in 1.4.4.2. Vermeld in de literatuurlijst onder die verkorte verwijzing de volledige bibliografische gegevens. Vermeld als hoofdregel géén paginanummers, géén supplementnummers en geen jaartal. Vermelding van supplementnummer en jaartal kan slechts nodig zijn als men heel specifiek naar een oudere versie verwijst. Losbladige edities zijn immers voortdurend aan verandering onderhevig. Vermeld wél het hoofdstuk en het paragraaf- of aantekeningnummer.

In de voetnoot:

[1] Bouman (*Onrechtmatige daad* III), aant. 5.
[5] Jansen (*Onrechtmatige daad* I), art. 162, aant. 5.

In de literatuurlijst:

Bouman (*Onrechtmatige daad III*)
H.A. Bouman, 'III. Verkeersrecht', in: A.R. Bloembergen (red.), *Onrechtmatige daad 6.3* (losbl.), Deventer: Kluwer.

2.2.8 — *Handboeken en bewerkingen*

Ook door meer auteurs bewerkte handboeken bevatten meestal een *aanbevolen citeertitel,* voor de verkorte citeerwijze. Zie daarover paragraaf 1.4.4.2. Volg voor de titel*beschrijving* zoveel mogelijk het titelblad. Merk op dat de naam van de oorspronkelijke auteur vaak tot de titel is gaan behoren en derhalve cursief geschreven moet worden. De bewerker wordt dan als auteur vermeld.

Asser/Hartkamp 4-III 1994
A.S. Hartkamp, *Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 4. Verbintenissenrecht. Deel III. Verbintenissen uit de wet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1994.

Hazewinkel-Suringa/Remmelink 1996
J. Remmelink, *Mr. D. Hazewinkel-Suringa's Inleiding tot de studie van het Nederlands strafrecht,* Deventer: Gouda Quint 1996.

Van der Pot/Donner/Prakke e.a. 1995
L. Prakke, J.L. de Reede & G.J.M. van Wissen, *Van der Pot–Donner. Handboek van het Nederlandse staatsrecht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1995.

Pitlo/Reehuis e.a. 1994
W.H.M. Reehuis e.a., *Pitlo. Het Nederlands burgerlijk recht. Deel 3. Goederenrecht,* Deventer: Gouda Quint 1994.

Van Wijk/Konijnenbelt & Van Male 1994
W. Konijnenbelt & R.M. van Male, *H.D. van Wijk. Hoofdstukken van administratief recht*, Utrecht: Lemma 1994.

2.2.9 — *Opnieuw uitgegeven klassiekers*

In een verkorte verwijzing naar een heruitgegeven 'klassieker' wordt het jaartal van de oorspronkelijke uitgave vermeld. In de literatuurlijst worden naast dat jaar en de plaats van de toenmalige uitgifte ook vermeld: de naam van de eventuele bezorger van de heruitgave, de plaats van de uitgever, de uitgever en het jaar van de uitgave. Het verdient aanbeveling deze manier van verwijzen ook te gebruiken als men een artikel uit een bundel vermeldt, dat eerder elders is verschenen.

Koopmans 1970
T. Koopmans, 'De rol van de wetgever', in: *Honderd jaar rechtsleven. De Nederlandse Juristen-Vereniging 1870-1970*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1970, p. 221-235; herdrukt in: T. Koopmans, *Juridisch stippelwerk*, Deventer: Kluwer 1991, p. 151-165.

Bij een facsimile-uitgave van een klassieker dient men aan te geven welke uitgever deze uitgave heeft verzorgd:

De Beaufort 1909
H.L. de Beaufort, *Het auteursrecht in het Nederlandsche en internationale recht,* Utrecht: Den Boer 1909; Amsterdam: Buma 1993 (facs.uitg.).

2.2.10 — *Vertaalde werken*

Bij vertaalde werken is het bij de verkorte citeerwijze soms dienstig om tussen haakjes het jaar van eerste publicatie te vermelden. In de literatuurlijst neemt men dan naast de Nederlandstalige titel de oorspronkelijke titel, het eerste jaar van publicatie en de naam van de vertaler op.

Mill (1859) 1978
J.S. Mill, *Over vrijheid*, Meppel: Boom 1978 (*On liberty* 1859, vertaald door W.E. Krul).

2.2.11 — *Verslagen van wetenschappelijke vergaderingen en interviews*

Als er een *woordelijk verslag* verschenen is, kan in de verkorte verwijzing de naam van de spreker worden gebruikt, gevolgd door het jaartal van de

vergadering en de pagina in het verslag. In de literatuurlijst wordt de interventie dan als volgt vermeld:

Witteveen 1992
W.J. Witteveen, interventie op de NJV-vergadering van 12 juni 1992, *Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging 1992-II*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 14-17.

Als er een *samenvattend verslag* verschenen is, dient men in de verkorte verwijzing de naam van de auteur van het verslag te vermelden, alsmede het jaar waarin dat verslag is verschenen. De naam van de bedoelde spreker moet in beginsel in de hoofdtekst worden vermeld. In de literatuurlijst wordt het verslag als publicatie van de verslaglegger opgevoerd.

De Cock Buning & Haeck 1996
M. de Cock Buning & J.F. Haeck, 'Colloquium Discussions', in: P.B. Hugenholtz (ed.), *The Future of Copyright in a Digital Environment. Proceedings of the Royal Academy Colloquium Organised by the Royal Netherlands Academy of Sciences (KNAW) and the Institute for Information Law (Amsterdam, 6-7 July 1995)*, Den Haag: Kluwer Law International 1996, p. 221-239.

Op dezelfde wijze worden *interviews* als artikelen van de interviewer opgevoerd. De naam van de geïnterviewde zal in beginsel in de hoofdtekst moeten worden vermeld:

Lindo 1995
C.M.Th. Lindo, 'Het perspectief van minister W. Sorgdrager' (interview), *NJB* 1995, p. 1-6.

2.2.12 — *Berichten uit kranten en andere media*

Artikelen in kranten worden behandeld als tijdschriftartikelen. Vermeld dus: naam van de auteur, titel van het artikel (tussen aanhalingstekens), naam van de krant, datum van verschijning en paginanummer. Dergelijke verwijzingen dienen ook in de literatuurlijst te worden opgenomen.

Vermaat 1982
J.E. Vermaat, 'Christen moet vrij zijn homofiele levensstijl volledig af te wijzen', *NRC Handelsblad* 27 januari 1982, p. 7.

NRC Handelsblad is zonder streepje, zie de krant!

Naar *anonieme krantenberichten* kan men verwijzen door vermelding van de naam van de krant en de datum, en zo mogelijk de pagina en de kop van het bericht. Deze berichten worden *niet* in de literatuurlijst opgenomen, maar uitsluitend in een voet- of eindnoot.

[1] *NRC Handelsblad* 26 augustus 1996, p. 1.

Naar *radio- en televisieprogramma's* kan men verwijzen door vermelding van de naam van het programma, de omroeporganisatie (en het station) en de datum. Ook dit wordt niet in de literatuurlijst opgenomen, maar uitsluitend in een voet- of eindnoot vermeld.

[1] *De Ronde van Witteman, VARA Nederland 3,* 7 januari 1996.

2.2.13 — *Rapporten, scripties en niet gepubliceerde teksten*

De bibliografische gegevens van rapporten en scripties en (andere) niet gepubliceerde teksten zien er hetzelfde uit als die van boeken. Een, tussen haakjes geplaatste, nadere aanduiding van de aard van de publicatie of de instantie ten behoeve van wie het rapport is geschreven kan dienstig zijn, omdat dergelijke publicaties vaak niet in de handel zijn.

Rapport Regeerings-commissie 1926
Rapport van de Regeerings-Commissie voor den Nationalen Draadloozen Omroep, 's-Gravenhage: 's Landsdrukkerij 1926.

SER-advies fusietoetsing 1971
Advies inzake de toekomstige juridische status van de door de SER uitgevaardigde fusiegedragsregels en een preventieve materiële toetsing van fusies door de overheid (advies van 21 januari 1971, SER 77/02), Den Haag: SER 1976.

Koelman 1996
K. Koelman, *Bestaat een kunstexceptie in Nederland? Of: Kan het artistieke karakter van een uiting een rechterlijke beslissing beïnvloeden?* (doctoraalscriptie Amsterdam UvA) 1996.

2.2.14 — *Bronnen in vreemde talen*

Bij verwijzingen naar vreemdtalige literatuur dient men zich te richten naar *Nederlandse* gebruiken, zoals beschreven in deze Leidraad en niet naar de conventies uit het land van herkomst.

Gebruik bijvoorbeeld bij Duitse literatuur voor bladzijde(n) de afkorting 'p.', dus niet 'S.'. Het verdient verder aanbeveling om aanduidingen als '(losbladig)' ook bij vreemdtalige boeken in die Nederlandse vorm te gebruiken. In plaats van '(red.)' kan men echter desgewenst '(ed.)' dan wel '(eds.)' gebruiken. Anders dan in Nederlandstalige titels kan men wat betreft het gebruik van hoofdletters – met name in Duitstalige en Engelstalige uitgaven – het beste het titelblad volgen.

Bij *buitenlandse tijdschriften* wordt vaak ook het jaargangnummer (volume) vermeld. Desgewenst kan men dat gebruik volgen door dat nummer tussen haakjes direct na de titel van het tijdschrift te vermelden:

Weiler 1992
J.H.H. Weiler, 'The Transformation of Europe', *Yale Law Journal* (100) 1992, p. 2403-2483.

Bij minder bekende tijdschriften kan men (tussen haakjes) de plaats van uitgifte vermelden, bij minder bekende plaatsnamen het land.

De namen van buitenlandse tijdschriften kan men beter niet afkorten, tenzij zij zo veelvuldig voorkomen, dat men de afkorting opneemt in de lijst van afkortingen; hetzelfde geldt voor de namen van buitenlandse wetten en rechterlijke colleges.

Als dat nodig lijkt, kan men achter de titel van een boek, tijdschrift of artikel (tussen haakjes) een vertaling daarvan geven, met een = teken ervoor.

Schrijft men in een vreemde taal, bijvoorbeeld voor een Amerikaans tijdschrift, dan doet men er goed aan *The Bluebook* * of een equivalent te raadplegen, voor de in die taal gebruikelijke verwijzingsregels.

2.2.15 — *Elektronische bronnen*

Literatuur die men via elektronische bronnen heeft gevonden, vermeldt men op dezelfde wijze als hierboven in dit hoofdstuk beschreven, met dien verstande dat men er aan toevoegt:

protocol en adres
datum van de consultatie of van het bericht

Gomes 1992
L. Gomes, 'Xerox' On-Line Neighborhood. A Great Place to Visit', *Mercury News* 3 May 1992 (telnet lambda. parc. xerox.com 8888, @go # 50827, press 13) (5 december 1994).

Burka 1994
L.P. Burka, 'A Hypertext History of Multi-User Dimensions', *MUD History*, (http://www.ccs.neu.edu/home/lpb/mud-history.html)(5 december 1994).

Overigens worden elektronische adressen alleen toegevoegd bij publicaties die uitsluitend op die manier worden verspreid. Zolang er een gedrukte versie is, wordt in elk geval daarnaar verwezen.

* *The Bluebook* 1991.

3 Regelgeving en parlementaire stukken

In dit hoofdstuk wordt in belangrijke mate aangesloten bij de *Aanwijzingen voor de regelgeving* 1996.*

3.1 — *Wetten, besluiten en verdragen*

Bronvermelding van wetgeving is niet altijd noodzakelijk. Dat hangt af van het onderwerp, van de lezers voor wie men schrijft én van de aard van de wet waarover men schrijft.

Bij verwijzing naar een regeling met citeertitel of daarmee vergelijkbare aanduiding wordt geen melding gemaakt van het *Staatsblad*, de *Staatscourant* of het *Tractatenblad* waarin de wet, het besluit of het verdrag is gepubliceerd. Ook de datum en plaats van totstandkoming hoeft bij dergelijke regelingen niet te worden vermeld.

In artikel 10 van de Grondwet staat:

Artikel 162 van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek luidt:

In artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens staat:

De citeertitel kan men meestal vinden in een van de slotartikelen van de regeling. Sommige citeertitels, zoals 'Grondwet' en 'Burgerlijk Wetboek', zijn op gewoonte gebaseerd. Zo functioneert ook de aanduiding 'Europees Verdrag voor de rechten van de mens' als citeertitel voor het 'Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden' en 'EG-Verdrag' als citeertitel van het 'Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap'.

Verwijzing naar de totstandkomingsdatum en/of naar het blad waarin de desbetreffende regelgeving is gepubliceerd zijn wél nodig:

---

* Laatstelijk gewijzigd bij besluit van 20 december 1995, *Stcrt.* 1995, 251, p. 6. en bij besluit van 5 september 1996, *Stcrt.* 1996, 117, p. 16.

a. indien het een (betrekkelijk) nieuwe regeling betreft;
b. indien het een minder bekende regeling betreft;
c. indien de regeling geen citeertitel heeft;
d. indien men de lezer attent wil maken op de jongste wijziging van de regeling.

In die gevallen vermeldt men – in de tekst tussen haakjes of in een voetnoot –

- de – afgekorte – naam van het desbetreffende publicatieblad en wel cursief: *Stb., Stcrt., Trb., PbEG;*

- het jaartal van het desbetreffende blad;

- na het jaartal, gevolgd door een komma, het nummer:

  1 *Stb.* 1996, 204.
  2 Wet van 28 maart 1996, *Stb.* 1996, 320.
  3 Laatstelijk gewijzigd bij wet van 28 maart 1996, *Stb.* 1996, 320.

- bij de *Staatscourant* na het jaartal, gevolgd door een komma, het nummer, weer gevolgd door een komma, 'p.' en het paginanummer;

  1 *Stcrt.* 1996, 100, p. 5.
  2 Besluit van de Minister-President van 31 maart 1996, *Stcrt.* 1996, 18, p. 7.

- bij *PbEG* na het jaartal geen komma, maar na een spatie de letter C of L, na weer een spatie gevolgd door het nummer en het paginanummer. Het paginanummer pleegt daar met een 'Duitse komma' te worden aangegeven;

  1 *PbEG* 1996 C 200/17.

- (alleen bij verdragen:) de plaats en de datum van totstandkoming.

  1 Verdrag inzake verhaal in het buitenland van uitkeringen tot onderhoud, New York 20 juni 1956, *Trb.* 1957, 121.

Indien men de vindplaats wil vermelden van een wet die eenmaal of meermalen is gewijzigd, dan *kan* men de laatste wijziging vermelden. De lezer kan in het desbetreffende nummer van het *Staatsblad* eerdere publicaties aantreffen. Dus:

in de tekst:

(...) Artikel 17 van de Wet op de telecommunicatievoorzieningen (WTV)[5] bevat regels (...)

in de noot:

[5] Laatstelijk gewijzigd bij wet van 28 maart 1996, *Stb.* 1996, 320.

Voor verdragen geldt:

in de tekst:

Het Europese Verdrag voor de rechten van de mens (EVRM)[1] is (...)

in de noot:

[1] Rome 4 november 1950, *Trb.* 1951, 154.

3.2 — *Vermelding van artikelnummers*

Verwijzingen *in de hoofdtekst* naar artikelnummers geschieden voluit:

Artikel 162 van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek (...)

Artikel 2, tweede lid, van de Grondwet (...)

De gevallen, bedoeld in artikel 10, onderdeel a, onder 2°, (...)

Dit geldt voor teksten in wetten en kamerstukken. In boeken of artikelen en zeker in voetnoten kan men desgewenst volstaan met 'lid 2' en 'onder a'. Dan geen komma's gebruiken. Ook de woorden 'van de' kan men dan weglaten en voor artikelen van het BW kan men de notatie met dubbele punt gebruiken.

Art. 6:162 BW

Art. 2 lid 2 Grondwet

De gevallen, bedoeld in art. 10 onder a Wet (...)

In juridische literatuur kan men voor de desbetreffende regeling desgewenst een afkorting gebruiken. Zie hoofdstuk 5 over afkortingen.

3.3 — *Parlementaire stukken*

Van parlementaire stukken dient steeds de officiële bron te worden vermeld.

Gebruik hiervoor de volgende – in de parlementaire stukken zélf gebruikte – vorm, met dien verstande dat wij cursivering aanbevelen in lijn met de cursivering van boek- en tijdschrifttitels, dat wij *Kamerstukken* met een hoofdletter schrijven en de afkorting 'p.' hanteren in plaats van 'blz.'.

3.3.1 — *Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*

Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal worden aangeduid met

Kamerstukken II, gevolgd door het parlementaire jaar (zonder '19' in het tweede jaar), gevolgd door een komma en het stuknummer met spatie tussen de eerste twee en de laatste drie cijfers. Daarna volgen: komma, het nummer, komma en de pagina.

[1] *Kamerstukken II* 1974/75, 13 229, nr. 3, p. 7.

Verwijst men naar de gehele (schriftelijke) behandeling van een wetsvoorstel of nota, dan kan men eventueel de ondernummers van het grote kamerstuk weglaten, maar het verdient de voorkeur het eerste en laatste nummer te vermelden. Indien de behandeling in de Tweede Kamer meer jaren beslaat, vermeld dan het eerste en het laatste parlementaire jaar.

[1] Wetsvoorstel partnerschapsregistratie, *Kamerstukken II* 1993/94 – 1996/97, 23 761.

Of beter:

[1] Wetsvoorstel partnerschapsregistratie, *Kamerstukken II* 1993/94 – 1996/97, 23 761, nr. 1 – 28.

Wil men ook de behandeling in de Eerste Kamer vermelden, dan doet men dat afzonderlijk.

[1] Wetsvoorstel partnerschapsregistratie, *Kamerstukken II* 1993/94 – 1996/97, 23 761, nr. 1 – 28; *Kamerstukken I* 1996/97, 23 761, nr. 157a-157d.

Als men in de hoofdtekst uitdrukkelijk verwijst naar een bepaald stuk, zoals

'In de memorie van toelichting (...)'*

behoeft dat in de noot géén aparte vermelding.

[1] *Kamerstukken II* 1974/75, 13 229, nr. 3, p. 7.

Doet men dat in de hoofdtekst niet, dan kan men desgewenst aan het eind, afgekort, het karakter van het stuk vermelden.

[1] *Kamerstukken II* 1974/75, 13 229, nr. 3, p. 7 (MvT).

Gebruik desgewenst de volgende afkortingen:

Vóór het parlementaire jaar 1993/94:

memorie van toelichting	MvT II*
voorlopig verslag	VV II

* In combinatie met een verwijzing naar het desbetreffende kamerstuk kan men 'II' weglaten.

memorie van antwoord	MvA II
eindverslag	EV II
nota naar aanleiding van het eindverslag	NEV II

Sedert het vergaderjaar 1993/94 is de gebruikelijke reeks kamerstukken die volgt op het ingediende voorstel van wet:

memorie van toelichting	MvT II*
verslag	Verslag II
nota naar aanleiding van het verslag	NV II

3.3.2 — *Stukken van de Eerste Kamer der Staten-Generaal*

Stukken van de Eerste Kamer der Staten-Generaal worden op dezelfde wijze als die van de Tweede Kamer vermeld.

1 *Kamerstukken I* 1995/96, 23 700, nr. 188b, p. 3.

Eerste-Kamerstukken die volgen op het voorstel van wet zoals bij die kamer ingediend, kunnen desgewenst als volgt worden aangeduid en afgekort:

voorlopig verslag	VV I*
memorie van antwoord	MvA I
eindverslag	EV I
nota naar aanleiding van het eindverslag	NEV I

of

verslag	Verslag I*
nota naar aanleiding van het verslag	NV I

3.3.3 — *Handelingen*

De Handelingen van de kamers der Staten-Generaal worden als volgt vermeld:

1 *Handelingen II* 1986/87, p. 37.
2 *Handelingen I* 1986/87, p. 10.

Naar kamervragen en antwoorden daarop wordt als volgt verwezen:

1 *Aanhangsel Handelingen II* 1995/96, nr. 192.

3.4 — *De Europese Unie*

Voor instellingen en instanties in de Europese Unie zijn er afzonderlijke

* In combinatie met het desbetreffende kamerstuk kan men 'II' of 'I' weglaten

regels. De navolgende zijn onder meer ontleend aan de *Aanwijzingen voor de regelgeving*.*

Ingevolge het Verdrag betreffende de Europese Unie is de Europese Unie (EU) gegrond op de Europese Gemeenschappen (de eerste pijler, bestaande uit de Europese Gemeenschap, de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal en de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie), aangevuld met het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (de tweede pijler) en de samenwerking op het gebied van justitie en binnenlandse zaken (de derde pijler).**

De Europese Gemeenschap wordt gevormd door de vroegere Europese Economische Gemeenschap; het EEG-Verdrag is hiertoe omgedoopt tot Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap (EG-Verdrag).

3.4.1 — *Aanduidingen en afkortingen*

Dit stukje nieuw gemeenschapsrecht sinds 'Maastricht 1993' leidt tot het bezigen van de volgende aanduidingen en afkortingen:

EER-Verdrag	(Overeenkomst betreffende de) Europese Economische Ruimte
EG	Europese Gemeenschap(pen)
EG-richtlijn	
EG-Verdrag	Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap
EG-verordening	
EGKS	Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal
EGKS-aanbeveling	
EGKS-beschikking	
EP	Europees Parlement
EU	Europese Unie
EU-Verdrag	Verdrag betreffende de Europese Unie
Euratom	Europese Gemeenschap voor Atoomenergie
Euratom-richtlijn	
Europese Commissie ***	
GvEA EG	Gerecht van Eerste Aanleg van de Europese Gemeenschappen
HvJEG	Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

* Het besluit van 20 juli 1994 van de Minister van Algemene Zaken ter zake, *Stcrt.* 1994, 148, p. 2, is ingetrokken bij Besluit van 20 december 1995 (wijziging *Aanwijzingen voor de regelgeving*), *Stcrt.* 1995, 251, p. 6; zie ook Deckmyn 1996; *Vade-mecum* 1993; *Multilingual Glossary* 1994.

** Art. A, derde alinea, Verdrag betreffende de Europese Unie, Maastricht 7 februari 1992, *Trb.* 1992, 74; i.w.tr. 1 november 1993, *Trb.* 1993, 159; *PbEG* 1993 L 293/61.

*** Voorheen: Commissie van de Europese Gemeenschappen.

Lid-staten van de Europese Unie	
PbEG	*Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen*
Raad van de Europese Unie *	

3.4.2 — *Richtlijnen, verordeningen en besluiten*

Als men bij richtlijnen en verordeningen de instantie wil vermelden van wie de regeling afkomstig is, dient men onderscheid te maken tussen de benamingen van vóór 1993 en die erna.

Ná 1993:

[1] Richtlijn 93/119/EG van de Raad van 22 december 1993 inzake de bescherming van dieren bij het slachten of doden, *PbEG* 1993 L 340/21.

of (in geval van een volgens de codecisie-procedure totstandgekomen richtlijn):

[2] Richtlijn 94/10/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 maart 1994, *PbEG* 1994 L 100/30.

De verkorte aanduidingen luiden aldus:

[1] Richtlijn 93/119/EG, *PbEG* 1993 L 340/21.
[2] Richtlijn 94/10/EG, *PbEG* 1994 L 100/30.

De richtlijnen en verordeningen van *vóór 1993* behouden hun oude aanduiding:

[3] Richtlijn 90/539/EEG van de Raad van 15 oktober 1990, *PbEG* 1990 L 303/6.

Zo kan het gebeuren dat bij een wijziging van een vóór 1993 tot stand gekomen richtlijn twee aanduidingen vereist zijn:

[4] Richtlijn 90/539/EEG van de Raad van 15 oktober 1990, *PbEG* 1990 L 303/6, zoals laatstelijk gewijzigd bij richtlijn 93/120/EG van de Raad van 22 december 1993, *PbEG* 1993 L 340/35.

De woorden 'richtlijn' en 'verordening' worden – behoudens aan het begin van een zin – niet met een hoofdletter geschreven.

EG-beschikkingen en EG-besluiten worden op dezelfde wijze weergegeven als EG-richtlijnen.

[1] Beschikking 94/206/EG, *PbEG* 1994 L 99/44.
Besluit 94/196/EG, *PbEG* 1994 L 92/32.

---

* Voorheen: Raad van de Europese Gemeenschappen.

Verwijzingen naar EG-verordeningen wijken daarvan af. Ná 1994:

Verordening (EG) nr. 100/94, *PbEG* 1994 L 18/6.

Vóór 1994:

Verordening (EEG) nr. 2700/93, *PbEG* 1993 L 245/99.

Bij verordeningen wordt dus wél de afkorting 'nr.' gebruikt.

3.4.3 — *Overige stukken van de Europese Unie*

Documenten van de Europese Commissie, voor zover niet of nog niet gepubliceerd in het *Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen*, worden als volgt vermeld:

COM(90)220	Commissiedocument nr. 220 van 1990
COM(90)220/2	Commissiedocument nr. 220 van 1990, tweede versie
COM(90)220 def.	Commissiedocument nr. 220 van 1990, laatste versie
SEC(95)314	Intern document van het Secretariaat-Generaal nr. 314 van 1995
DG V/235/89	Document nr. 235 van Directoraat-Generaal V van 1989

Documenten van het Europees Parlement, voorzover niet of nog niet gepubliceerd in het *Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen*, worden als volgt vermeld:

A4-0015/94	Europees Parlement A-Serie, Commissie-rapport, vierde parlementaire termijn, nr. 15 van 1994
A3-0056/90	Europees Parlement A-Serie, Commissie-rapport, derde parlementaire termijn, nr. 56 van 1990
B3-0908/90	Europees Parlement B-Serie, Ontwerp-resolutie/vraag, derde parlementaire termijn, nr. 0908 van 1990
C3-0020/91	Europees Parlement, C-Serie, Gemeenschappelijk standpunt/Voorstel van de Commissie, derde parlementaire termijn, nr. 0020 van 1991

Voorts:

CES(92)210	Opinie van het Economisch en Sociaal Comité van de EG nr. 210 van 1992
CoR 43/94	Opinie van het Comité voor de regio's van de EG nr. 43 van 1994
Bull. EU 3/1985, punt 1.138	Bulletin van de Europese Gemeenschappen, nr. 3 van 1985, punt 1.138
Bull. EU: Supplement 4/94	Supplement nr. 4 van het Bulletin van 1994

3.5 — *Hoofdletters in aanduidingen van instanties e.d.*

Hoewel dit boekje geen 'Schrijfwijzer' bedoelt te zijn, volgen hier toch enkele tips met betrekking tot een veel voorkomend probleem: het gebruik van de hoofdletter.

Beperk het gebruik van hoofdletters zoveel mogelijk.

Naast hoofdletters aan het begin van een zin en bij eigennamen zijn hoofdletters op hun plaats in:

a. afkortingen zonder punt:

   RvS (zie verder hoofdstuk 5, Afkortingen)

b. citeertitels van regelingen:

   Grondwet (zie de voorgaande paragrafen)

c. officiële benamingen van unieke staatsinstellingen die in de Grondwet of instellingsregeling met een hoofdletter worden geschreven:

   Koninkrijk, Koningin, Rijk, Kroon, Staten-Generaal, Tweede Kamer, Eerste Kamer, Raad van State, Algemene Rekenkamer, Nationale ombudsman, Hoge Raad, Centrale Raad van Beroep

   Dit geldt ook voor unieke internationale instellingen:

   Hof van Justitie van de EG, Europese Hof voor de rechten van de mens, Benelux Gerechtshof

   Echter, in samenstellingen wordt geen hoofdletter gebruikt:

   rijksoverheid, kroonlid

d. benamingen van decentrale lichamen en organen en van rechterlijke instanties, echter uitsluitend indien de plaatsnaam is toegevoegd:

   Rechtbank Den Haag, Burgemeester en Wethouders van Leeuwarden, de Gemeenteraad van Amsterdam

   maar:

   De rechtbank kwam tot een andere conclusie dan de kantonrechter en burgemeester en wethouders hebben nog geen besluit genomen. De gemeenteraad benoemt de wethouders.

e. namen van ministeries en dergelijke, maar 'ministerie', 'departement' en 'afdeling' worden met een kleine letter geschreven:

   De directie Rechtspleging van het ministerie van Justitie

f. aanduidingen van ministers en staatssecretarissen indien de naam van het ministerie is toegevoegd. Het woord 'minister' alleen met een kleine letter schrijven indien het gevolgd wordt door een eigennaam. Komt het woord 'minister' los in de tekst voor, dan de schrijfwijze ervan laten aansluiten bij het gebruik elders in de tekst: functie versus persoon.

De Minister van Binnenlandse Zaken [met departementale vermelding] *heeft gistermiddag verklaard dat de uitgifte van het Staatsblad een taak van de Minister van Justitie* [met departementale vermelding] *dient te blijven; minister Sorgdrager* [met eigennaam] *bleek het daarmee eens.*

Aanduidingen van andere individuele ambten dan de hierboven genoemde krijgen dus vrijwel nooit een hoofdletter, ook niet wanneer op een bepaalde persoon wordt gedoeld:

De burgemeester van Amsterdam sprak in zijn jaarrede (...)

Het bovenstaande leidt ertoe dat onder meer de volgende woorden vrijwel nooit met een hoofdletter worden geschreven:

kamer, kamerlid, regering, kabinet, koninklijk besluit, artikel, voorstel van wet, memorie van toelichting, kamerstukken, officier van justitie, rechter, rechtbank, hof.

Ook woorden in meervoud of met het lidwoord 'een' krijgen nooit een hoofdletter:

Een minister in wie het vertrouwen is opgezegd, dient op te stappen. De andere ministers mogen eventueel blijven zitten.

4 Jurisprudentie

4.1 — *Vermelding van jurisprudentie in voetnoten*

Verwijzingen naar jurisprudentie hebben als doel de lezer de weg naar relevante rechterlijke uitspraken te wijzen. Daarom moet worden verwezen naar de bron die het beste toegang biedt tot de letterlijke tekst. Zijn er voor de bedoelde uitspraak meer bronnen beschikbaar, dan is er bijgevolg voorkeur voor de breedst bekende publicatiebron, waarbij rekening moet worden gehouden met de doelgroep. Extra bronverwijzingen, zeker als het geannoteerde jurisprudentie betreft, zijn wellicht nuttig, maar niet noodzakelijk. Houd hierbij rekening met de doelgroep waarvoor u schrijft.

4.2 — *Jurisprudentiebronnen*

Jurisprudentiebronnen worden beschouwd als tijdschriften. Zij worden dus cursief gezet.

De meest toegankelijke bronnen voor Nederland zijn:

NJ	*Nederlandse Jurisprudentie*
AB	*Administratiefrechtelijke Beslissingen*
KG	*Kort Geding*
BNB	*Beslissingen in Belastingzaken. Nederlandse Belastingrechtspraak*
DD	*Delikt en Delinkwent*

Voor de jurisprudentie van het Hof van Justitie EG en het Gerecht van Eerste aanleg zijn dat:

Jur.	*Jurisprudentie Hof van Justitie van de EG* (tot 1989)
Jur. I	*Jurisprudentie Hof van Justitie van de EG* (sinds 1990)
Jur. II	*Jurisprudentie Gerecht van Eerste Aanleg EG* (sinds 1990)
Jurambt.	*Jurisprudentie Ambtenarengerecht EG*

Voor de jurisprudentie van het Europese Hof voor de rechten van mens en de Europese Commissie voor de rechten van mens zijn er de volgende bronnen:

ECHR, Series A	*Publications of the European Court of Human Rights. Judgments and Decisions* (tot 1996)
ECHR, Series B	*Publications of the European Court of Human Rights. Pleadings, Oral Arguments and Documents* (tot 1996)
CoD	*Collection of Decisions of the European Commission of Human Rights, vol 1-46* (tot 1974)
D&R	*Decisions and Reports of the European Commission of Human Rights* (sinds 1975)
RJ&D ECHR	*Reports of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights* (sinds 1996)
Yb ECHR (of *Yearbook ECHR*)	*Yearbook of the European Convention on Human Rights*

Zijn uitspraken van het HvJEG, het EHRM of de ECRM ook in de *NJ* gepubliceerd, dan verdient het aanbeveling ook die vindplaats te vermelden.

Voor de volledige lijst van afkortingen zie hoofdstuk 5.

4.3 — *De vorm van jurisprudentieverwijzingen*

Voor de duidelijkheid hebben jurisprudentieverwijzingen een vaste vorm, gericht op de gegevens die minimaal nodig zijn voor unieke identificatie van de uitspraak: instantie, datum en bronvermelding.

De basisvorm is dus:

- instantie (afgekort, zoals hierna aangegeven), zonder komma gevolgd door:
- plaats (tenzij de instantie uniek is), zonder komma gevolgd door:
- datum (voluit), gevolgd door een komma,
- bronvermelding, bestaande uit:
  - tijdschrift/publicatiebron (cursief, bij voorkeur afgekort, zie de lijst van afkortingen), zonder komma gevolgd door:
  - jaartal, gevolgd door komma (of indien nodig volumenummer en komma) en
  - volgnummer (of bladzijde of paragraaf; in dat geval voorafgegaan door expliciete vermelding: p. of § of par.).

De hier weergegeven vorm van de bronvermelding komt veel voor en geldt als aanbevolen vorm in al die gevallen waarin de bronpublicatie geen vaste citeerwijze kent. Is die er wel, volg dan de aanbevolen citeerwijze.

Hof Amsterdam 7 december 1995, *NJ* 1996, 12.
Pres. Rb. 's-Hertogenbosch 16 juli 1982, *NJCM-Bulletin* 1982, p. 334.

In plaats van 's-Gravenhage en 's-Hertogenbosch mag men ook Den Haag en Den Bosch schrijven.

Als de uitspraak niet is gepubliceerd, vermeld dan het rolnummer.

[3] Hof Amsterdam 8 december 1995, rolnr. 95/345.

In de optimale variant vermeldt men ook andere relevante informatie, zoals het nummer van de rechtsoverweging ('r.o.') of de paragraaf ('par.'), de naam van de advocaat-generaal, de naam (niet de initialen) van de annotator ('m.nt. ...'), alsmede waar de uitspraak elders is gepubliceerd met de naam van de annotator(en), en de roepnaam van de uitspraak (cursief tussen haakjes).

[1] HR 23 september 1994, *NJ* 1996, 461, r.o. 35.

[1] HR 23 september 1994, *NJ* 1996, 461, r.o. 35 (concl. A-G Hartkamp).

[1] HR 23 september 1994, *NJ* 1996, 461, r.o. 35 (concl. A-G Hartkamp; m.nt. Kleijn).

[1] HR 23 september 1994, *NJ* 1996, 461, r.o. 35 (concl. A-G Hartkamp; m.nt. Kleijn; *Kas-Associatie/Drying*).

Ook andere toevoegingen zijn mogelijk. Omdat zij geen direct identificerende functie hebben, mogen zij ook verhalenderwijs in het commentaar worden verwerkt:

(vervolg op: Rb. Alkmaar 10 oktober 1994, *NJ* 1995, 101)

(eindoordeel na doorverwijzing: HR 2 maart 1995, *NJ* 1995, 356)

(*De Vries/Centraal Beheer*, inzake achterstallige verzekeringspremie, aanspraak op uitkering)

Bij rechtspraak van het Hof van Justitie van de EG en het Gerecht van Eerste Aanleg pleegt men het zaaknummer te vermelden. Dat geschiedt aldus tussen de datum en *Jur.*:

HvJEG 15 januari 1986, zaak 41/84, *Jur.* 1986, p. 1	Zaak nr. 41, in 1984 aangebracht, uitspraak in 1986.
HvJEG 27 november 1991, zaak C-4/91, *Jur.* 1991, p. I-5627	Zaak nr. 4, aangebracht in 1991, uitspraak in 1991.
GvEA EG 7 juli 1994, zaak T-43/92, Jur. 1994, p. II-441	Zaak nr. 43, aangebracht in 1992, uitspraak in 1994. De 'T' duidt op het Gerecht van Eerste Aanleg.

HvJEG 24 maart 1994, zaak C-275/92P, Jur. 1994, p. I-1039	De letter P, volgend op het zaaknummer geeft aan dat het een zaak in appèl ('Pourvoi') is tegen een uitspraak van het Gerecht van Eerste Aanleg.

4.4 — *Nogmaals hoofdletters*

In bronverwijzingen worden de rechterlijke instanties, zowel voluit als afgekort – zie de volgende paragraaf – met een (of meer) hoofdletter(s) geschreven:

[1] Pres. Rb. Haarlem 25 oktober 1996, *KG* 1996, 360.
[2] Hof 's-Gravenhage 27 oktober 1995, *KG* 1996, 4.

In de tekst worden alleen hoofdletters gebruikt in combinatie met de plaatsnaam:

In november 1996 besliste het Hof Amsterdam, dat de Evangelische Omroep een uitzending over abortusklinieken niet mocht uitzenden, omdat de omroep met verborgen camera's had gewerkt. Het hof bevestigde het vonnis van de president.

Unieke nationale of internationale rechterlijke instanties worden echter ook in de tekst met een hoofdletter geschreven.

De Hoge Raad overwoog dat (...)

Zie ook par. 3.4.

4.5 — *De jurisprudentielijst*

Een *jurisprudentielijst* kan zo opgezet worden dat zij tevens jurisprudentie*register* is. Het verdient aanbeveling de jurisprudentielijst in te delen naar instantie. Een territoriaal-hiërarchische volgorde ligt daarbij voor de hand. De gerechtshoven, rechtbanken enzovoorts worden in alfabetische volgorde van de plaatsen onderverdeeld:

- Internationaal Gerechtshof
- Comité voor de rechten van de mens
- Europese Hof voor de rechten van de mens
- Europese Commissie voor de rechten van de mens
- Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen
- Gerecht van Eerste Aanleg van de Europese Gemeenschappen

- Hoge Raad
- Hof Amsterdam (enz.)
- Rechtbank Alkmaar (enz.)
- President Rechtbank Alkmaar (enz.)
- Kantonrechter Alkmaar (enz.)

- Afdeling Rechtspraak Raad van State
- Voorzitter Afdeling Rechtspraak Raad van State
- Afdeling Bestuursrechtspraak Raad van State
- Voorzitter Afdeling Bestuursrechtspraak Raad van State
- Centrale Raad van Beroep
- College van Beroep voor het bedrijfsleven
- Voorzitter College van Beroep voor het bedrijfsleven
- Raad van Beroep Amsterdam (enz.)
- Ambtenarengerecht Amsterdam (enz.)

- Nationale ombudsman

- Kroon

Per instantie worden de uitspraken in chronologische volgorde vermeld.

In een uitvoerig boekwerk kan men eventueel zowel een hiërarchisch ingerichte als een chronologische lijst van uitspraken opnemen

5 Afkortingen

5.1 — *Het gebruik van afkortingen*

Het gebruik van veel afkortingen maakt een tekst lastig leesbaar. Anderzijds is het eveneens vervelend om een bepaald begrip dat in het betreffende rechtsgebied essentieel is – bijvoorbeeld een wet of een instelling – steeds voluit te moeten lezen, terwijl de afkorting algemeen geaccepteerd en een begrip op zichzelf is geworden. Denk bijvoorbeeld aan het Burgerlijk Wetboek. Tussen die twee uitersten moet de auteur laveren bij het schrijven van een juridisch betoog. Maar bedenk: beter te weinig (als dat al mogelijk is) dan te veel afkortingen.

Wat hier wordt gesteld over het gebruik van afkortingen geldt overigens niet voor het gebruik van afkortingen in noten. Daar dient het uitgangspunt te zijn de informatie zo gecomprimeerd mogelijk, maar nog wel steeds begrijpelijk, weer te geven. Tussen haakjes wordt meestal ook meer afgekort dan in de lopende tekst.

Wanneer een begrip in een tekst slechts één of twee keer voorkomt, heeft het gebruik van een afkorting geen zin, ook al bestaat er wellicht een algemeen bekende afkorting voor dat begrip. Wordt het begrip verschillende keren gebruikt, dan dient het uitgangspunt bij het gebruik van een afkorting te zijn: schrijf het begrip wanneer het voor de eerste keer gebruikt wordt voluit en zet de afkorting erachter (tussen haakjes, zonder aanhalingstekens). Dit geldt voor alle publicaties, welke omvang ze ook hebben. Neem in monografieën, handboeken en bundels bovendien voorin een lijst van gebruikte afkortingen op. In tijdschriften is dit meestal niet mogelijk. Maak daarom in tijdschriftartikelen nog zuiniger gebruik van afkortingen dan in boeken.

Het is niet de bedoeling al te snel voor ieder begrip dat steeds terugkomt in een tekst een afkorting in te voeren. Gebruik alleen die afkortingen die in het betreffende rechtsgebied reeds algemeen gebruikelijk zijn. Wie voor een bepaalde doelgroep schrijft, kan de afkortingen gebruiken waarmee die lezers bekend geacht mogen worden. Wordt in die publicatie een zijpad betreden naar een ander rechtsgebied, gebruik dan liever geen afkortingen uit dat gebied, omdat de doelgroep daarmee wellicht niet steeds bekend is.

Afkortingen dienen slechts bij uitzondering gebruikt te worden voor iets anders dan (wettelijke) regelingen, organisaties, organen, instanties, functionarissen en dergelijke. Alleen wanneer voor een theoretisch juridisch begrip een (in het betreffende rechtsgebied) algemeen aanvaarde afkorting bestaat, kan men die gebruiken. Let daarbij op wat algemeen gebruikelijk is bij andere, toonaangevende, auteurs en sluit daarbij aan. In het strafrecht is bijvoorbeeld

avas	afwezigheid van alle schuld

zo'n algemeen gebruikelijke afkorting.

Afkortingen uit het algemene taaldomein moeten in de lopende tekst zo weinig mogelijk worden toegepast. Enige afkortingen die in de lopende tekst algemeen geaccepteerd zijn, zijn

art., bijv., c.q., e.a., e.d., enz. en *o.a.*

Deze hoeven niet in de afkortingenlijst in een boek opgenomen te worden.

5.2 — *Hoofdletters of kleine letters*

Afkortingen van wetten, tijdschriften, schriftelijke stukken (zoals de verschillende kamerstukken) en eigennamen van instellingen en organisaties worden meestal met hoofdletters geschreven.

Wanneer er een voorzetsel – meestal 'van' of 'voor' – of een lidwoord staat in een afkorting waarvan de hoofdwoorden met hoofdletters worden afgekort, dient deze met een kleine letter en zonder punt afgekort te worden.

KvK	Kamer van Koophandel en Fabrieken
UvA	Universiteit van Amsterdam

Juridische termen en begrippen worden meestal met kleine letters afgekort:

i.b.s.	inbewaringstelling

5.3 — *Gebruik van punten in afkortingen*

Regel is dat er geen punten worden gebruikt in afkortingen die (grotendeels) bestaan uit hoofdletters en in afkortingen van wetten.

GOR	groepsondernemingsraad
MvT	memorie van toelichting
Hnw	Handelsnaamwet
Aw	Auteurswet

Afgekorte woorden uit het algemene taaldomein krijgen een punt:

p., ca., par., resp., bijv.

Wanneer een begrip dat uit meer dan één woord bestaat, wordt afgekort met kleine letters, dan wordt elke letter die staat voor een woord gevolgd door een punt:

i.o.	in oprichting

Dat is overigens niet het geval indien de afkorting zelf een woord is (geworden):

avas	afwezigheid van alle schuld
enac	exceptio non adimpleti contractus

Ook als letters in een afkorting staan voor verschillende lettergrepen van één woord, wordt een punt gezet achter iedere letter.

g.v.o.	gerechtelijk vooronderzoek

Maar, indien het gebruikelijk is om in een bepaalde afkorting meer dan één letter voor een woord of lettergreep te gebruiken, dan wordt tussen die letters geen punt gebruikt en komt achter dat deel van de afkorting één punt.

i.w.tr.	inwerkingtreding
m.nt.	met noot

5.4 — *Mr of mr. - dr of dr. ?*

Ten onrechte wordt soms onderscheid gemaakt tussen afkortingen en samentrekkingen. Samentrekkingen die bestaan uit de eerste letter(s) en de laatste letter van een woord zouden zonder punt geschreven worden en alleen afkortingen zouden een punt moeten krijgen. Deze stelling is echter niet op enig officieel grammaticaal voorschrift gebaseerd. Een punt achter een aantal letters heeft als doel aan te geven dat het om een afkorting gaat, en niet om enkel letters te vervangen die zijn weggelaten.

De onduidelijkheid die bestaat over de afkorting van academische titels is waarschijnlijk een gevolg van deze veronderstelling.* De meeste taalkundigen verdedigen de stelling dat academische titels met een punt dienen te worden afgekort.** Het Spellingsbesluit van 19 juni 1996 bevestigt deze stelling.*** In par. 5.3 onder 9 van Bijlage 1 bij dit besluit staat:

> 'Voor andere afkortingen zijn evenmin bindende regels. Wel krijgt afgekorte titulatuur een kleine letter, met punt: drs., lic., mr., prof.'

* Krans & Rijlaarsdam 1994 en Du Perron 1994; zie ook Van Klinken 1996 en Rijlaarsdam & Pellinck 1996.

** *Van Dale* 1995, zie onder de desbetreffende woorden; Van der Horst 1990, p. 3-4; Van der Horst 1993, p. 122; Klein & Visscher 1992, p. 105; De Rijk 1994, p. 232; Renkema 1995, p. 152; *Woordenlijst Nederlandse taal* 1995, p. 31; anders: Van Gessel e.a. 1992, p. 88.

*** *Stb.* 1996, 394.

Tegenover dit besluit staat echter een wet die iets anders voorschrijft. De artikelen 7.20 en 22 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek geven regels voor de afkorting van academische titels.* Volgens de oude Wet op het wetenschappelijk onderwijs (artikel 229, vierde lid, en artikel 231, zevende lid) moest achter alle afgekorte academische titels een punt. In de nieuwe Wet op het hogere onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, die op 31 augustus 1993 in werking is getreden, worden de afkortingen van een aantal academische titels, zoals meester en doctor, wettelijk zonder punt voorgeschreven.

Hoewel iedere wijziging ten opzichte van de oude wet in een nieuwe wet toegelicht zou dienen te worden, wordt er in de parlementaire geschiedenis van de genoemde wet nergens op het verdwijnen van de punten ingegaan. Waarschijnlijk is de wetgever uitgegaan van de vermeende regel waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen samentrekkingen en afkortingen.

Hier staat dus een jonger (Spellings)besluit tegenover een oudere wet, waarbij in de toelichting of in enig ander stuk van de parlementaire geschiedenis geen woord is besteed aan de reden voor deze ongebruikelijke afkortingswijze.

Wij bevelen aan het Spellingsbesluit te volgen en de vermelde afkortingen van academische titels met een punt te schrijven:

mr., dr., drs., ir., ing.

5.5 — *Afkortingen van meervoudsvormen*

Het gebruik van verdubbelingen van letters om aan te geven dat een meervoudsvorm bedoeld is, wordt afgeraden. Afkortingen kunnen zowel voor de enkelvoudsvorm als voor de meervoudsvorm staan. Afhankelijk van hetgeen erop volgt, blijkt welke vorm bedoeld is.

p. 1-15	pagina's 1 tot en met 15
art. 215-218	artikelen 215 tot en met 218.

* *Stb.* 1992, 593.

5.6 — *Lijst van veel voorkomende afkortingen*

Zonder aanspraak te maken op volledigheid worden hieronder zes lijsten met veel gebruikte afkortingen vermeld: eerst een algemene, dan respectievelijk voor de rechterlijke instanties en rechterlijke begrippen, de universiteiten, de tijdschriften, wetgeving en ten slotte voor verdragen en internationale instellingen.

5.6.1 — *Lijst van algemene afkortingen*

Aanhangsel bij de Handelingen van de Eerste Kamer	Aanhangsel Handelingen I
Aanhangsel bij de Handelingen van de Tweede Kamer	Aanhangsel Handelingen II
aantekening(en)	aant.
academisch proefschrift	diss.
ad interim	a.i.
administratiekantoor	AK
administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen	Arob
afdeling(en)	afd.
afwezigheid van alle schuld	avas
algemene beginselen van behoorlijk bestuur	a.b.b.b.
Algemene Inspectiedienst	AID
algemene maatregel van bestuur	AMvB
algemene plaatselijke (of politie)verordening	APV
algemene vergadering van aandeelhouders	AVA
alternatieve geschillenbeslechting (zie ook ADR)	AGB
alternative dispute resolution (zie ook AGB)	ADR
Arbeidsinspectie	AI
artikel(en)	art.
Bank voor Nederlandse Gemeenten	BNG
belasting over de toegevoegde waarde	BTW
beperkte aansprakelijkheid	BA
besloten vennootschap	BV *
bijlage(n)	bijl.
Bijlagen bij de Handelingen van de Eerste Kamer	Kamerstukken I
Bijlagen bij de Handelingen van de Tweede Kamer	Kamerstukken II
bladzijde(en)	p.
burgemeester en wethouders	B&W
centrale ondernemingsraad	COR
Centrale Recherche Informatiedienst	CRI
circulaire	circ.
collectieve arbeidsovereenkomst	CAO
college van bestuur	CvB
college van burgemeester en wethouders	B&W
college van gedeputeerde staten	GS
commanditaire vennootschap	c.v.
coöperatie	coöp.
commissie	cie.

* In eigennamen soms B.V., b.v. of bv.

commissie van beroep	CvB
commissie van toezicht	c.v.t.
conform	cfm.
considerans	cons.
cum annexis	c.a.
cum suis	c.s.
de dato	d.d.
De Nederlandsche Bank	DNB
departementale richtlijnen	Dep. Rl.
directeur-generaal	D-G
directoraat generaal	DG
dissertatie	diss.
doctor	dr.
doctorandus	drs.
Economische Controle Dienst	ECD
eindverslag (Eerste Kamer)	EV I
eindverslag (Tweede Kamer)	EV II
en anderen (et alii)	e.a.
exceptio non adimpleti contractus	enac
facsimile uitgave	facs. uitg.
Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst	FIOD
gedeputeerde staten	GS
gedrags- en beroepsregels	GBR
Gemeenschappelijk Administratiekantoor	GAK
gemeente	gem.
gerechtelijk vooronderzoek	g.v.o.
gewestelijk arbeidsbureau	GAB
gewijzigde aansprakelijkheid	GA
groepsondernemingsraad	GOR
Handelingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal	Handelingen I
Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal	Handelingen II
hoofdstuk	hfdst.
inbewaringstelling	i.b.s.
inkomstenbelasting	IB
in oprichting	i.o.
internationaal privaatrecht	IPR
inverzekeringstelling	i.v.s.
inwerkingtreding/in werking getreden	i.w.tr.
jaargang	jrg.
juncto/junctis	jo. of j°
Kamer van Koophandel en Fabrieken	KvK
koninklijk besluit	KB
Koninklijke Notariële Broederschap	KNB
linkerkolom	l.k.
loonbelasting	LB

losbladige uitgave	losbl.
maatschappij	mij.
medezeggenschapsraad	MR
meester in de rechten	mr.
memorie van antwoord (Eerste Kamer)	MvA I
memorie van antwoord (Tweede Kamer)	MvA II
memorie van toelichting (Eerste Kamer)	MvT I
memorie van toelichting (Tweede Kamer)	MvT II
met noot van	m.nt.
middelste kolom	m.k.
ministerie van Binnenlandse Zaken	BiZa
ministerie van Buitenlandse Zaken	BuZa
ministerie van Defensie	MvD
ministerie van Economische Zaken	EZ
ministerie van Financiën	MvF
ministerie van Justitie	MvJ
ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij	LNV
ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen	OCW
ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid	SZW
ministerie van Verkeer en Waterstaat	V&W
ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	VROM
ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport	VWS
naamloze vennootschap	NV *
Nationaal Milieubeleidsplan	NMP
Nederlandse Juristen-Vereniging	NJV
Nederlandse norm (uitgegeven door het Nederlands Normalisatie-instituut)	NEN
Nederlands Normalisatie-instituut	NNI
Nederlandse Omroep Zender Maatschappij	NOZEMA
Nederlandse Orde van Advocaten	NOVA
Nederlandse Vereniging voor Internationaal Recht	NVIR
nota naar aanleiding van het eindverslag (Eerste Kamer)	NEV I
nota naar aanleiding van het eindverslag (Tweede Kamer)	NEV II
nota naar aanleiding van het verslag (Eerste Kamer)	NV I
nota naar aanleiding van het verslag (Tweede Kamer)	NV II
nummer(s)	nr(s).
omzetbelasting	OB
ondernemingsraad	OR
ondertoezichtstelling	o.t.s.
onderzoek ter terechtzitting	o.t.t.z.
onroerend-goedbelasting	OGB
onroerende zaakbelasting	OZB
oorspronkelijk (regerings)ontwerp	OO
openbare commissievergadering	OCV
pagina('s)	p.
paragraaf (paragrafen)	par. / §

* In eigennamen soms N.V., n.v. of nv.

parlementaire geschiedenis (meestal bedoeld van het nieuwe BW)	Parl. Gesch.
plaatsvervangend(e)	plv.
planologische kernbeslissing	PKB
proces-verbaal	p.v.
proefschrift	diss.
professor	prof.
protocol	Prot.
provinciale staten	PS
provincie	prov.
publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie	PBO
raad van commissarissen	RvC
Raad van State	RvS
raad van toezicht	RvT
Raad voor de kinderbescherming	RvdK
rechterkolom	r.k.
redactie	red.
registeraccountant	RA
Regionaal Bureau voor de Arbeidsvoorziening	RBA
reglement van orde	RvO
resolutie	Res.
Rijksuniversiteit	RU
secretaris-generaal	S-G
Sociaal-Economische Raad	SER
subsidiair	subs.
supplement	suppl.
telastelegging	t.l.l.
ten laste van	t.l.v.
tenuitvoerlegging	tul
terbeschikkingstelling	t.b.s.
terbeschikkingstelling van de regering	t.b.r.
ter voorkoming van dubbele belasting	t.v.v.d.b.
toelichting	toel.
uitgesloten aansprakelijkheid	UA
vennootschap onder firma	v.o.f.
vennootschapsbelasting	Vpb.
Vereniging van Nederlandse Gemeenten	VNG
Vereniging voor Administratief Recht	VAR
Vereniging voor Auteursrecht	VVA
Vereniging voor Belastingwetenschap	VBW
Vereniging voor Bouwrecht	VBR
Vereniging voor Media- en Communicatierecht	VMC
Vereniging voor Milieurecht	VMR
vergelijk	vgl.
vermogensbelasting	VB
verordening	Vo.
Verslag (Eerste Kamer)	Verslag I

Verslag (Tweede Kamer)	Verslag II
Verslagen en Mededelingen	V en M
versus	vs.
volgens	vlg.
voorlopige hechtenis	v.h.
voorlopig verslag (Eerste Kamer)	VV I
voorlopig verslag (Tweede Kamer)	VV II
voorwaardelijke/vervroegde invrijheidstelling	v.i.
voorwaardelijke veroordeling	v.v.
voorzitter	Vz.
waarnemend	wnd.
wettelijke aansprakelijkheid	WA
zonder plaats van uitgave	z.p.
zonder jaar van uitgave	z.j.

5.6.2 — *Rechterlijke instanties en begrippen*

advocaat-generaal	A-G
arrondissement	arr.
Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State	ABRvS
Afdeling voor de geschillen van bestuur van de Raad van State	AGRvS
Afdeling rechtspraak van de Raad van State	ARRvS
Ambtenarengerecht	Ag.
arrondissementsrechtbank	Rb.
auditeur-militair	A-M
Benelux Gerechtshof	BenGH
beroep in cassatie verworpen	cass. verw.
cassatie	cass.
Centrale Raad van Beroep	CRvB
Commissie van Beroep	CvB
College van Beroep voor het bedrijfsleven	CBB
Commissie voor bezwaar- en beroepschriften	Cie. Ber.schr.
Commissie voor de verzoekschriften	Cie. Verz.schr.
conclusie	concl.
economische politierechter	ec. pol.r.
enkelvoudige kamer	EK
Europees Hof voor de rechten van de mens	EHRM
Europese Commissie voor de rechten van de mens	ECRM/ECieRM
Gemeenschappelijk Hof van Justitie van de Nederlandse Antillen en Aruba	Gem. Hof NA en Aruba
gerechtshof	Hof
Gerecht van Eerste Aanleg van de Europese Gemeenschappen	GvEA EG
Gerecht van Eerste Aanleg van de Nederlandse Antillen	GvEA NA
Gerecht van Eerste Aanleg van Aruba	GvEA Aruba

Hof van Discipline	HvD
Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen	HvJEG
Hof van Justitie van de Nederlandse Antillen	HvJ NA
Hoge Raad der Nederlanden	HR
Hoog Militair Gerechtshof	HMG
Internationaal Gerechtshof/International Court of Justice	ICJ
kantonrechter	Ktr.
kort geding	k.g.
Krijgsraad	Kr.
meervoudige kamer	MK
Nationale ombudsman	No
Nederlands Arbitrage-Instituut	NAI
officier van justitie	OvJ
Ondernemingskamer bij het Gerechtshof te Amsterdam	Hof Amsterdam Ok
Openbaar Ministerie	OM
Overwegende (in jurisprudentie)	O.
president van de arrondissementsrechtbank	Pres. Rb.
Pachtkamer bij het Gerechtshof Arnhem	Hof Arnhem Pk
politierechter	Pol.r.
procureur	proc.
procureur-generaal	P-G
raad van beroep	RvB
rechtbank	Rb.
Raad voor de Arbitrage	RvA
Raad voor de Journalistiek	RvdJ
rechter-commissaris	R-C
Reclame Code Commissie	RCC
rechtsoverweging	r.o.
Tariefcommissie	TC
Voorzitter	Vz.
Voorzitter Afdeling Rechtspraak Raad van State	Vz. ARRvS
Voorzitter Afdeling Bestuursrechtspraak Raad van State	Vz. ABRvS
Voorzitter College van beroep voor het bedrijfsleven	Vz. CBB

5.6.3 — *Universiteiten*

Erasmus Universiteit Rotterdam	EUR
Katholieke Universiteit Brabant	KUB
Katholieke Universiteit Nijmegen	KUN
Landbouwuniversiteit Wageningen	LUW
Open Universiteit	OU
Rijksuniversiteit Groningen	RUG
Rijksuniversiteit Leiden	RUL
Technische Universiteit Delft	TUD

Technische Universiteit Eindhoven	TUE
Universiteit Maastricht	UM
Universiteit Twente	UT
Universiteit Utrecht	UU
Universiteit van Amsterdam	UvA
Vrije Universiteit	VU

5.6.4 — *Tijdschriften en publicatiebronnen*

Aansprakelijkheid en Verzekering	*A&V*
Administratiefrechtelijke Beslissingen	*AB*
Administratiefrechtelijke Beslissingen Kort	*AB Kort*
Advocatenblad	*Adv.bl.*
Agrarisch Recht	*AR*
Air and Space Law	*Air Law*
Algemeen Politieblad	*APB*
American Journal of International Law	*AJIL*
Annuaire Français de Droit International	*AFDI*
ArbeidsRecht	*ArbeidsRecht*
Ars Aequi	*AA*
Bedrijfsjuridische berichten	*Bb*
Ten Berge/Stroink e.a. (red.)., Administratieve Rechtspraak Overheidsbeschikkingen	*tBS*
Beslissingen in Belastingzaken. Nederlandse Belastingrechtspraak	*BNB*
Bestuurswetenschappen	*Bestuurswet.*
Bijblad bij de Industriële Eigendom	*BIE*
Bouwrecht	*BR*
British Yearbook of International Law	*BYIL*
Cahiers de Droit Européen	*CDE*
Common Market Law Reports	*CMLR*
Common Market Law Review	*CML Rev.*
Computerrecht	*Computerrecht*
Conclusies Rechtspraak van de Week	*C RvdW*
Data Juridica	*DJ*
Decisions and Reports of the European Commission of Human Rights	*D&R*
Delikt en Delinkwent	*DD*
Encyclopedia of European Community Law	*EECL*
Entertainment & Recht	*E&R*
Europa Recht	*EuR*
European Current Law	*Euro. CL*
European Intellectual Property Review	*EIPR*
European Journal of International Law	*EJIL*
European Journal of Private Law	*EJPL*
European Law Digest	*ELD*
European Law Review	*ELR*
European Transport Law	*ETL*

FED Fiscaal Weekblad	*FED*
Fiscale Berichten voor het Notariaat	*FBN*
De Gemeentestem	*Gst.*
De Gerechtsdeurwaarder	*Ger.deurw.*
German Yearbook of International Law	*GYIL*
Gids Vreemdelingenrecht	*GV*
Human Rights Law Journal	*HRLJ*
Human Rights Quarterly	*HRQ*
The ICC International Court of Arbitration Bulletin	*Bulletin ICC*
Informatierecht/AMI	*Informatierecht/AMI*
Intellectuele Eigendom en Reclamerecht	*IER*
International Business Law Journal	*BLJ*
International and Comparative Law Quarterly	*ICLQ*
International Construction Law Review	*ICLR*
International Court of Justice. Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders	*ICL Rep.*
International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations	*IntComp.LLIR*
International Law Reports	*ILR*
International Legal Materials	*ILM*
International Review of Penal Law	*Int.Rev.Penal L*
Journal du Droit International	*JDI*
Juridische Berichten voor het Notariaat	*JBN*
Juridisch & Fiscaal Tijdschrift Privatisering	*TP*
Juridisch up to Date	*JutD*
Jurisprudentie Algemene Bijstandswet	*JABW*
Jurisprudentie Ambtenarengerecht EG	*Jurambt.*
Jurisprudentie Arbeidsrecht	*JAR*
Jurisprudentie Bestuursrecht	*JB*
Jurisprudentie van het Gerecht van Eerste Aanleg EG (na 1994)	*Jur. II*
Jurisprudentie Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen	*Jur.*
Jurisprudentie Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (na 1994)	*Jur. I*
Jurisprudentie Onderneming & Recht	*JOR*
Jurisprudentie Sociale Voorzieningen	*JSV*
Justitiële Verkenningen	*JV*
Kamerstukken (Eerste Kamer)	*Kamerstukken I*
Kamerstukken (Tweede Kamer)	Kamerstukken II
Kort Geding	*KG*
Kort Geding Kort	*KGK*
Legal Issues of European Integration	*LIEI*
Leyden Journal of International Law	*LJIL*
Maandblad Belastingbeschouwingen	*MBB*
Mediaforum	*Mediaforum*
MigrantenRecht	*MR*

Militair Rechtelijk Tijdschrift	*MRT*
Modern Law Review	*MLR*
De Naamlooze Vennootschap	*De NV*
Nederlandse Jurisprudentie	*NJ*
Nederlandse Jurisprudentie Kort	*NJK*
Nederlands Internationaal Privaatrecht	*NIPR*
Nederlands Juristenblad	*NJB*
Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht	*NTB*
Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht	*NTBR*
Nederlands Tijdschrift voor Europees Recht	*NTER*
Nederlands Tijdschrift voor Internationaal Recht	*NTIR*
Nederlands Tijdschrift voor Rechtsfilosofie & Rechtstheorie	*NTR&R*
Nederlands Tijdschrift voor Onderwijsrecht	*NTOR*
Nederlands Tijdschrift voor Rechtsfilosofie & Rechtstheorie	*R&R*
Nederlands Tijdschrift voor Sociaal Recht	*SR*
Netherlands International Law Review	*NILR*
Netherlands Quarterly of Human Rights	*NQHR*
Netherlands Yearbook of International Law	*NYIL*
Nieuwsbrief BW	*NbBW*
NJCM-Bulletin	*NJCM-Bulletin*
Pensioen & Praktijk	*P&P*
Periodiek voor Sociale verzekering, sociale voorzieningen en arbeidsrecht	*PS*
Periodiek Woordenboek van administratieve en gerechtelijke beslissingen	*PW*
Permanent Court of International Justice. Advisory Opinions, Judgment Orders	*PCIJ Ser.A/B*
Permanent Court of International Justice. Reports	*PCIJ Rep.*
Praktijkboek Reclamerecht	*PRAR*
De Praktijkgids	*Prg.*
Privacy en Registratie	*P&R*
Publications of the European Court of Human Rights. Judgments and decisions	*ECHR, Series A*
Publications of the European Court of Human Rights. Pleadings, Oral Arguments and Documents	*ECHR, Series B*
Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen	*PbEG*
Rechtsgeleerd Magazijn Themis	*RMThemis*
Rechtskundig Weekblad	*RW*
Rechtspraak Sociale Verzekeringen	*RSV*
Rechtspraak van de Week	*RvdW*
Recht der Werkelijkheid	*RdW*
Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye	*Recueil/RCADI*
Reports of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights	*RJ&D ECHR*
Review of International Competition Law	*RICL*
Revue Belge de Droit International	*RBDI*
Revue de Droit des Affaires Internationales	*RDAI*
Revue du Marché Commun et de l'Union Européene	*RMC*

Revue Générale de Droit International Public	*RGDIP*
Revue Internationale du Droit d'Auteur	*RIDA*
Revue Trimestrielle de Droit Europeen	*Rev.trim.de droit européen*
Revue Universelle des Droits de l'Homme	*RUDH*
Schip en Schade	*S&S*
School en Wet	*S&W*
Sociaal Bestek	*Soc.Best.*
Sociaal-Economische Wetgeving	*SEW*
Sociaal Maandblad Arbeid	*SMA*
Staatsblad	*Stb.*
Staatscourant	*Stcrt.*
Stichting & Vereniging	*S&V*
Tractatenblad	*Trb.*
Trema. Tijdschrift voor de rechterlijke macht	*Trema*
Tijdschrift voor Agrarisch Recht	*AgrR*
Tijdschrift voor Ambtenarenrecht	*TAR*
Tijdschrift voor Arbitrage	*TvA*
Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging	*TCR*
Tijdschrift voor Consumentenrecht	*TvC*
Tijdschrift voor Criminologie	*TvCr*
Tijdschrift voor Economisch Recht	*TvE*
Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht	*FJR*
Tijdschrift voor Gezondheidsrecht	*TvGR*
Tijdschrift voor Insolventierecht	*TvI*
Tijdschrift voor Mediation	*TMD*
Tijdschrift voor Milieuaansprakelijkheid	*TMA*
Tijdschrift voor Milieu en Recht	*M&R*
Tijdschrift voor Pensioenvraagstukken	*TvP*
Tijdschrift voor de Politie	*TvPol.*
Tijdschrift voor Privaatrecht	*TvPr.*
Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis	*TvR*
Tijdschrift voor vennootschappen, verenigingen en stichtingen. Maandblad voor Ondernemingsrecht en rechtspersonen	*TVVS*
Tijdschrift voor woon- en bedrijfsruimterecht	*WR*
Uitspraken Tariefcommissie	*UTC*
United Nations Treaty Series	*UNTS*
Vakstudie Nieuws	*V-N*
Vennootschap & Onderneming	*V&O*
Verkeersrecht	*VR*
Verzekerings-Archief	*VA*
Verzekeringsrechtelijke berichten	*Vrb*
Weekblad voor het recht	*W*
Weekblad voor Fiscaal Recht	*WFR*
Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie	*WPNR*
Yearbook of European Law	*YEL*
Yearbook of the European Convention of Human Rights	*Yb.ECHR*

Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht	*ZaöRV*

5.6.5 — *Wetgeving*

Advocatenwet	Advw
Algemene Arbeidsongeschiktheidswet	AAW
Algemene Burgerlijke Pensioenwet	ABP-wet
Algemene Bijstandswet	ABW
Algemene bijstandswet (nieuw)	Abw
Algemene kinderbijslagwet	AKW
Algemene Ouderdomswet	AOW
Algemene termijnenwet	ATW
Algemene wet bestuursrecht	Awb
Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten	AWBZ
Algemene wet gelijke behandeling	AWGB
Algemene wet inzake rijksbelastingen	AWR
Ambtenarenwet	AW
Algemene wet op het binnentreden	Awob
Arbeidsomstandighedenwet	Arbowet
Arbeidstijdenwet	Artw
Arbeidsvoorzieningswet	Avw
Arbeidsvoorzieningswet 1996	Avw 1996
Auteurswet 1912	Aw
Beginselenwet gevangeniswezen	BWG
Beginselenwet voor de Kinderbescherming	Begw Kb
Belemmeringenwet Landsverdediging	Belwlv
Belemmeringenwet Privaatrecht	Belwp
Belemmeringenwet Verordeningen	Belwv
Beroepswet	Berw
Besluit administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften 1994	BAHV
Besluit administratieve bepalingen inzake het wegverkeer	BABW
Besluit beleggingsinstellingen	BBI
Besluit burgerlijke stand 1994	BBS 1994
Besluit huurprijzen woonruimte	BHW
Besluit op de ruimtelijke ordening 1985	BRO 1985
Besluit op de stads- en dorpsvernieuwing	BSDV
Besluit openbaarheid van bestuur	BOB
Besluit personenvervoer	BPV
Besluit politieregisters	BPolr
Besluit studiefinanciering	BSF
Besluit toezicht beleggingsinstellingen	Btb
Besluit vergoedingen rechtsbijstand 1994	BVRB
Besluit wapens en munitie	BWM
Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1984	BBRA 1984
Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945	BBA
Burgerlijk Wetboek	BW
Colportagewet	Colpw
Communautair Douanewetboek	CDW
Comptabiliteitswet	CW

Coördinatiewet sociale verzekering	CSV
Deltawet grote rivieren	DGR
Deurwaardersreglement	DR
Douanewet	DW
Eenvormige Beneluxwet inzake Tekeningen of Modellen	BTMW
Eenvormige Beneluxwet op de merken	BMW
Faillissementswet	Fw
Financiële-verhoudingswet	FVW
Gemeentewet	Gemw
Gevangenismaatregel	Gevm
Gezondheids- en welzijnswet voor dieren	GWD
Grondwaterwet	GWW
Grondwet	Gw
Handelsnaamwet	Hnw
Handelsregisterbesluit	Hregb
Handelsregisterwet	Hregw
Huisvestingswet	Huisvw
Huurprijzenwet woonruimte	HPW
Huurwet	HW
Inrichtingen- en vergunningenbesluit milieubeheer	IVB
Interimwet bodemsanering	IBS
Invorderingswet 1990	IW 1990
Jachtwet	JW
Jeugdwerkgarantiewet	JWG
Kadasterwet	Kadw
Kaderwet bestuur in verandering	Kw BIV
Kaderwet financiële verstrekkingen Justitie	Kw FV-Just
Kaderwet Volwasseneneducatie 1991	Kw VE 1991
Kernenergiewet	KEW
Kieswet	KW
Landbouwkwaliteitswet	LKW
Luchtvaartwet	LVW
Luchtverkeersreglement	LVR
Mediawet	MW
Monumentenwet 1988	Monw 1988
Natuurbeschermingswet	NB-wet
Natuurschoonwet 1928	NSW
Onteigeningswet	OW
Opiumwet	Opw
Overgangswet Nieuw Burgerlijk Wetboek	OBW of Ow NBW
Pachtwet	Pw
Pensioen- en spaarfondsenwet	PSW

Pleegkinderenwet	PKW
Politiewet 1993	Polw 1993
Prijzenwet	Prijzw
Provinciewet	Provw
Radio-Omroep-Zender-Wet 1935	ROZ
Reclasseringsregeling 1995	RR 1995
Reglement Gevaarlijke Stoffen	RGS
Reglement van Orde van de Eerste Kamer der Staten-Generaal	RvO I
Reglement van Orde van de Tweede Kamer der Staten-Generaal	RvO II
Reglement van orde voor de ministerraad	RvO Ministerraad
Reglement verkeersregels en verkeerstekens 1990	RVV 1990
Rijksgroepsregeling werkloze werknemers	RWW
Rijksoctrooiwet 1995	ROW 1995
Rijkswet op het Nederlanderschap	Rw Ned
Rijnvaartpolitiereglement 1995	RPR 1995
Rijtijdenbesluit	RTB
Rijtijdenwet 1936	RTW 1936
Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden	Statuut
Successiewet 1956	SW 1956
Tariefcommissiewet	TCW
Uitleveringswet	UW
Vreemdelingenbesluit	VB
Vreemdelingencirculaire	VC
Vreemdelingenwet	VW
Waterschapswet	Wschw
Wegenverkeersreglement	WVR
Wegenverkeerswet 1994	WVW 1994
Werkloosheidswet	WW
Wet aansprakelijkheidsverzekering motorrijtuigen	WAM
Wet administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften	WAHV
Wet administratieve rechtspraak belastingzaken	Wet ARB
Wet afbreking zwangerschap	WAZ
Wet algemene bepalingen	Wet AB
Wet algemene regels herindeling	Wet ARHI
Wet arbeid gehandicapte werknemers	WAGW
Wet arbeid vreemdelingen	WAV
Wet arbeidsvoorwaardenontwikkeling gepremieerde en gesubsidieerde sector	WAGGS
Wet assurantiebemiddelingsbedrijf	Wabb
Wet bedreigde uitheemse dier- en plantesoorten	Wet BUD
Wet belastingen op milieugrondslag	Wbm
Wet bestuursrechtspraak bedrijfsorganisatie	Wbbo
Wet bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen	Wet BOPZ
Wet bodembescherming	WBB

Wet conflictenrecht huwelijk	WCH
Wet conflictenrecht huwelijksbetrekkingen	WCHb
Wet conflictenrecht huwelijksvermogensregime	WCHr
Wet conflictenrecht inzake ontbinding huwelijk en scheiding van tafel en bed	WCE
Wet conflictenrecht namen	WCN
Wet economische mededinging	WEM
Wet financiële betrekkingen buitenland 1994	WFBB
Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen	WGBMV
Wet geluidhinder	WGH
Wet gemeenschappelijke regelingen	WGR
Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens	Wet GBA
Wet gevaarlijke stoffen	WGS
Wet giraal effectenverkeer	Wge
Wet goederenvervoer over de weg	WGW
Wet identificatie bij financiële dienstverlening	WIF
Wet individuele huursubsidie	Wet IHS
Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers	Wet IOAW
Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen	Wet IOAZ
Wet inzake de luchtverontreiniging	Wet LUVO
Wet Landelijk Bureau Inning Onderhoudsbijdragen	Wet LBIO
Wet luchtverkeer	WLv
Wet medefinanciering oververtegenwoordiging oudere ziekenfondsverzekerden	Wet MOOZ
Wet medezeggenschap onderwijs 1992	WMO
Wet melding collectief ontslag	WMCO
Wet melding ongebruikelijke transacties	Wet MOT
Wet melding zeggenschap in ter beurze genoteerde vennootschappen	Wmz
Wet milieubeheer	WMB
Wet milieugevaarlijke stoffen	WMG
Wet minimumloon en minimumvakantiebijslag	WML
Wet Nationale ombudsman	WNo
Wet op belastingen van rechtsverkeer	Wet BR
Wet op de accijns	WA
Wet op de Arbeidsongeschiktsheidsverzekering	WAO
Wet op de bejaardenoorden	WBJO
Wet op de belasting van personenauto's en motorrijwielen 1992	BPM '92
Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg	Wet BIG
Wet op de collectieve arbeidsovereenkomst	Wet CAO
Wet op de dividendbelasting 1965	Wet DB 1965
Wet op de economische delicten	WED
Wet op de geneesmiddelenvoorziening	WOG
Wet op de identificatieplicht	WID
Wet op de inkomstenbelasting 1964	Wet IB 1964
Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten	WIVD
Wet op de jeugdhulpverlening	WJHV
Wet op de justitiële documentatie en op de verklaringen omtrent het gedrag	WJD
Wet op de Kamers van Koophandel en Fabrieken 1963	Wet KvK
Wet op de kansspelen	WoK

Wet op de loonbelasting 1964	Wet LB 1964
Wet op de loonvorming	Wet LV
Wet op de motorrijtuigenbelasting 1994	Wet MRB 1994
Wet op de naburige rechten	WNR
Wet op de omzetbelasting 1968	Wet OB 1968
Wet op de ondernemingsraden	WOR
Wet op de Parlementaire Enquête	WPE
Wet op de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie	Wet PBO
Wet op de Raad van State	Wet RvS
Wet op de rechterlijke organisatie	Wet RO
Wet op de rechtsbijstand	WRB
Wet op de Registeraccountants	Wet RA
Wet op de Ruimtelijke Ordening	WRO
Wet op de stads- en dorpsvernieuwing	WSDV
Wet op de studiefinanciering	WSF
Wet op de telecommunicatievoorzieningen	WTV
Wet op de toegang tot ziektekostenverzekeringen	Wtz
Wet op de vennootschapsbelasting 1969	Wet Vpb 1969
Wet op de vermogensbelasting 1964	Wet VB 1964
Wet op de waterhuishouding	WWH
Wet op het algemeen verbindend en het onverbindend verklaren van bepalingen van collectieve arbeidsovereenkomsten	Wet AVV
Wet op het basisonderwijs	WBO
Wet op het consumentenkrediet	WCK
Wet op het hoger beroepsonderwijs	WHBO
Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek	WHW
Wet op het notarisambt	WN
Wet op het voortgezet onderwijs	WVO
Wet openbaarheid van bestuur	WOB
Wet openbare manifestaties	WOM
Wet opneming buitenlandse pleegkinderen	WOBP
Wet overdracht tenuitvoerlegging strafvonnissen	WOTS
Wet personenvervoer	WPV
Wet persoonsregistraties	WPR
Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren	Wra
Wet sociale werkvoorziening	WSW
Wet tarieven gezondheidszorg	WTG
Wet tarieven in burgerlijke zaken	WTBZ
Wet tarieven in strafzaken	WTS
Wet teboekgestelde luchtvaartuigen	WTL
Wet terugdringing beroep op de arbeidsongeschiktheidsregelingen	Wet TBA
Wet terugdringing ziekteverzuim	Wet TZ
Wet toezicht beleggingsinstellingen	WTB
Wet toezicht effectenverkeer 1995	Wte
Wet toezicht kredietwezen 1992	Wtk
Wet toezicht natura-uitvaartverzekeringsbedrijf	WTN
Wet toezicht verzekeringsbedrijf 1993	WTVb
Wet uitbreiding loondoorbetalingsplicht bij ziekte	Wulbz
Wet verontreiniging oppervlaktewateren	WVO
Wet vervoer binnenvaart	WVB
Wet vervoer gevaarlijke stoffen	WVGS

Wet vervoer over zee	WVZ
Wet voorkeursrecht gemeenten	WVGem
Wet voorkoming verontreiniging door schepen	WVVS
Wet voorzieningen gehandicapten	WVGH
Wet voorzieningen gezondheidszorg	WVG
Wet waardering onroerende zaken	Wet WOZ
Wet wapens en munitie	WWM
Wet Werkloosheidsvoorziening	WWV
Wet ziekenhuisvoorzieningen	WZV
Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering	Rv
Wetboek van Koophandel	WvK
Wetboek van Militair Strafrecht	WvMS
Wetboek van Strafrecht	Sr
Wetboek van Strafvordering	Sv
Winkeltijdenwet	WTW
Woningwet	Wonw
Zaaizaad- en Plantgoedwet	ZPW
Ziekenfondswet	ZFW
Ziektewet	ZW

5.6.6 — *Verdragen, internationale instellingen e.d.*

African Charter on Human and Peoples' Rights	AFR
Amerikaans Verdrag voor de Rechten van de Mens	AVRM
Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa	CVSE
Economic and Social Council United Nations	ECOSOC UN
Economisch en Sociaal Comité EG	Ecosoc EG
European currency unit	ECU
Europees Economisch Samenwerkings Verband	EESV
Europees Monetair Fonds	EMF
Europees Monetair Stelsel	EMS
Europees Octrooiverdrag	EOV
Europees Parlement	EP
Europees Sociaal Fonds	ESF
Europees Sociaal Handvest	ESH
Europees Verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst	EOV
Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing (European Convention on the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punisment)	CPT
Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden	EVRM
Europese Economische Gemeenschap	EEG
Europese Economische Ruimte	EER
Europese Gemeenschap(pen)	EG
Europese Gemeenschap voor Atoomenergie	Euratom
Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal	EGKS

Europese Monetaire Unie	EMU
Europese Politieke Samenwerking	EPS
Europese Unie	EU
Europese Vrijhandelsassociatie	EVA
Food and Agricultural Organisation of the United Nations / Voedsel en Landbouw Organisatie van de Verenigde Naties	FAO
Internationaal Monetair Fonds	IMF
Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten	IVBPR / BUPO
Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen	IVDV/Vrouwenverdrag
Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie	IVRD
Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten	IVESCR
Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind	IVRK
International Chamber of Commerce	ICC
International Labour Organisation	ILO
International Standardization Organization	ISO
International Telecommunications Union / Internationale Telecommunicatie Unie	ITU
Internationale Arbeidsorganisatie	IAO
Noord-Atlantische Verdragsorganisatie	NAVO
North Atlantic Treaty Organization	NATO
Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling	OESO
Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa	OVSE
Organization for Economic Cooperation and Development	OECD
Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte	EER-Verdrag
Raad van Europa	RvE
Societas Europaea (Europese NV)	SE
Trade Related Aspects of Intellectual Property	TRIPs
United Nations Conference on Trade and Development	UNCTAD
United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation / Organisatie der Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur	UNESCO
United Nations International Children's (Emergency) Fund	UNICEF
Universele verklaring van de rechten van de mens	UVRM
Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht	WVV
Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing (UN-Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)	CAT

Verdrag betreffende de Europese Unie	EU-Verdrag
Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap	EG-Verdrag
Verenigde Naties	VN
West-Europese Unie	WEU
World Health Organization/Wereld Gezondheidsorganisatie	WHO
World Trade Organization	WTO

Literatuur

Aanwijzingen voor de regelgeving 1996
Aanwijzingen voor de regelgeving. Aanwijzingen voor convenanten. Praktijkvoorschriften voor ontwerpers van regelingen en convenanten van de rijksoverheid, Den Haag: Sdu 1996.

The Bluebook 1991
The Bluebook. A Uniform System of Citation. Compiled by the Editors of the Columbia Law Review, the Harvard Law Review, the University of Pennsylvania Law Review and The Yale Law Journal, Cambridge Mass.: Harvard Law Review 1991.

Van Dale 1995
Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal, Utrecht: Van Dale Lexicografie 1995.

Deckmyn 1996
V. Deckmyn, *Guide to Official Information of the European Union*, Maastricht: European Institute of Public Administration 1996.

Van Gessel e.a. 1992
H. van Gessel e.a. (red.), *De Volkskrant Stijlboek*, Den Haag: Sdu 1992.

Van der Horst 1990
P.J. van der Horst, *Leestekenwijzer*, Den Haag: Sdu 1990.

Van der Horst 1993
P.J. van der Horst, *Redactiewijzer. Praktische handleiding voor het taalkundig en typografisch verzorgen van teksten*, Den Haag: Sdu 1993.

Klein & Visscher 1992
M. Klein & M. Visscher, *Handboek verzorgd Nederlands. Spellingsregels. Stijladviezen*, Groningen: Martinus Nijhoff 1992.

Van Klinken 1996
P. van Klinken, 'Hun schrijven meester zonder punt', *Advocatenblad* 1996, p. 445-446.

Kottenhagen-Edzes, Van Koppen & Kottenhagen 1988
P.A. Kottenhagen-Edzes, P.J. van Koppen & R.J.P. Kottenhagen, *Verslag doen van juridisch onderzoek,* Arnhem: Gouda Quint 1988.

Krans & Rijlaarsdam 1994
H. Krans & K. Rijlaarsdam, 'Puntloos juristendom', *NJB* 1994, p. 1141.

Multilingual Glossary of Abreviations 1994
Council of the European Union, *Multilingual Glossary of Abreviations,* Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities 1994.

Du Perron 1994
E. du Perron, 'Een oude meester heeft geen punt', *NJB* 1994, p. 1426.

Renkema 1995
J. Renkema, *Schrijfwijzer*, Den Haag: Sdu 1995.

De Rijk 1994
P. de Rijk, *Prisma Grammatica Nederlands*, Utrecht: Het Spectrum 1994.

Rijlaarsdam & Pellinck 1996
K. Rijlaarsdam & M.J. Pellinck, (zonder titel), *Advocatenblad* 1996, p. 620-621.

Schuijt 1995
G.A.I. Schuijt, 'Over de ergerniswekkende luiheid van juridische auteurs, over voetnoten, bibliografieën en ander klein (?) grut', *NJB* 1995, p. 931-932.

The University of Chicago Manual 1989
The University of Chicago Manual of Legal Citation, Chicago: Lawyers Co-operative Publishing Company 1989.

Vade-mecum 1993
Vade-mecum for editors, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities 1993.

Woordenlijst Nederlandse taal 1995
Woordenlijst Nederlandse taal samengesteld door het Instituut voor Nederlandse Lexicologie in opdracht van de Nederlandse Taalunie. Met een Leidraad door J. Renkema, Den Haag: Sdu 1995.

Trefwoorden-register

Verwezen wordt naar de paragraafnummers

aanbevolen citeerwijze 1.4.4.2, 2.2.6-2.2.8
aanhalingstekens 2.2, 2.2.5, 2.2.6, 2.2.12
afkorting
- algemeen 5.1
- algemeen taaldomein 5.1
- Europees recht 3.4.1, 4.2
- hoofd- of kleine letters 5.2
- in bronvermeldingen 1.1
- meervoudsvorm 5.5
- parlementaire stukken 3.3.1, 3.3.2
- punt 5.3
- tijdschrifttitel 2.2.6, 2.2.14
- titulatuur 5.4

afkortingenlijst
- algemeen 5.6.1
- rechterlijke instanties en begrippen 5.6.2
- tijdschriften en publicatiebronnen 5.6.4
- universiteiten 5.6.3
- verdragen, internationale instellingen e.d. 5.6.5
- wetgeving 5.6.5

aldus 1.4.1
anders 1.4.1
annotator 4.3
artikel, zie tijdschriftartikel of wetsartikel
auteur(s) 1.3.1-1.3.5, 1.4.4.2, 2.1-2.2.13
auteurloze publicatie 1.4.4.2, 2.1, 2.2.2, 2.2.13

bewerker(s) 1.4.4.2, 2.2.8
bijdrage in boek, zie bundel-bijdrage
boektitel 2.2-2.2.5, 2.2.8-2.2.10
buitenlandse publicatie 2.1, 2.2.14
bundel (zie ook feestbundel) 2.2.3
bundel-bijdrage 1.4.4.2, 2.2.5

cf. 1.4.1
cursivering 2.2, 4.2

dissertatie 2.2.2
druk 2.2.1

eindnoot 1.3.3, 1.3.4, 1.4.4.1, 1.4.4.2
elektronische bron 2.2.15
Europese Unie 3.4-3.4.3

facsimile-uitgave 2.2.9
feestbundel 2.2.4

's-Gravenhage/Den Haag 4.3

handboek 1.4.4.2, 2.2.8
heruitgave 2.2.9
hoofdletters
- algemeen 3.5
- in afkortingen 5.2
- in jurisprudentieverwijzing 4.4
- in titelbeschrijving 2.1, 2.2.1

idem 1.3.1, 1.3.2
Internet, zie elektronische bronnen
interview 2.2.11

jaar van uitgave 1.4.4.2, 2.2.1, 2.2.6-2.2.12
jurisprudentie
- algemeen 4.1
- Europees recht 4.2, 4.3
- hoofdletters 4.4
- jurisprudentielijst 4.5
- ongepubliceerd 4.3
- verwijzing 1.3.1, 1.3.2, 1.3.5, 1.3.6
- vormgeving 4.3

kamerstukken, zie parlementaire stukken
krantenartikelen 2.2.12

literatuurlijst 2.1
literatuurverwijzing 1.3.1-1.3.7, 1.4.4.1, 1.4.4.2
losbladige uitgaven 1.4.4.2, 2.2.7

mede-auteur 1.4.4.2
mr/mr. 5.4

noten (zie ook eindoot, verwijzende noot en voetnoot)
- algemeen 1.1, 1.4.1-1.4.4.2
- doornummeren 1.3.2, 1.4.2
- plaatsing in hoofdtekst 1.4.3
- vormgeving 1.4.1, 1.4.4.1, 1.4.4.2

ongepubliceerde tekst 2.2.13
oratie 2.2.2

p./pp./blz. 1.4.1, 5.5
pagina-aanduiding 1.4.1, 1.4.4.1, 1.4.4.2, 2.2.5, 2.2.7
parlementaire stukken 1.3.1-1.3.7, 3.3-3.3.3
plaats van uitgave 2.2.1
Publicatieblad EG 3.1
punt
- in afkorting 5.4
- in titelbeschrijving 2.2

radioprogramma 2.2.12
rapport, nota e.d. 1.3.1-1.3.4, 1.4.4.2, 2.1
redactie 1.4.4.2, 2.2.3, 2.2.4

scriptie 2.2.13
serie 2.2.1
Staatsblad 3.1
Staatscourant 3.1
subtitel 2.2
supplementnummer 2.2.7

televisieprogramma 2.2.12
tijdschriftartikel 1.4.4.2, 2.2.6
titelbeschrijving 1.4.4.2, 2.2-2.2.15
titulatuur 2.2.1, 5.4
Tractatenblad 3.1

uitgever 2.2.1, 2.2.9

verdrag 3.1
verslag 2.2.11
vertaling 1.4.4.2, 2.2.10
verwijssystemen 1.2-1.3.7
verwijzende noot 1.3.1, 1.3.2
vgl. 1.4.1
voetnoot 1.3.1, 1.3.2, 1.3.5, 1.4.4.1, 1.4.4.2
voorletters en voorvoegsels auteur 1.4.4.2, 2.1

wet- en regelgeving
- citeertitel 3.1
- Europees recht 3.4.2, 3.4.3
- in literatuurlijst 2.1
- vermelding totstandkomingsdatum 3.1
- vermelding publicatiebron 3.1
- verwijzingen 1.3.1-1.3.7

wetsartikel 3.2
wetswijziging 3.1

zie ook 1.4.1

Rechtspraak, kamerstukken, boeken, tijdschriftartikelen: hoe dient daarnaar verwezen te worden? Welke afkortingen zijn begrijpelijk en wanneer worden ze gebruikt?

Dit boekje biedt handzame richtlijnen voor de meest voorkomende practische vragen rond voetnoten en verwijzingen, literatuurvermeldingen, afkortingen en dergelijke.
In een eenvoudige opzet worden de meest voorkomende problemen die bij het schrijven van een juridische tekst kunnen rijzen, behandeld.

Een twintigtal deskundigen, afkomstig uit juridische wetenschap, praktijk, redacties en uitgeverijen, vond elkaar doordat G.A.I. Schuijt zijn nood had geklaagd in het Nederlands Juristenblad. Zij vormden de Commissie Leidraad met als resultaat dit boekje.

Vooral juridische auteurs, redacties van boeken en tijdschriften zullen bij deze Leidraad baat hebben.
Ook de juridische student en zijn docent ontdekken het nut, wanneer een scriptie geschreven, begeleid en beoordeeld moet worden.

ISBN 90-268-3131-5
NUGI 691/101
9 789026 831317

Kluwer – Deventer